Türk Dünyası Atasözlerinde Çocuk Algısı

Child Perception in Turkish World Proverbs

 Mustafa ÖĞÜNÇ¹

¹Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Bölümü, Muğla, Türkiye

ORCID: M.Ö. 0000-0003-4113-7161

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Mustafa Öğünç (Yüksek Lisans Öğrencisi),
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Bölümü, Muğla, Türkiye
E-posta: mogunc14@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 26.06.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
01.09.2021
Son Revizyon/Last Revision Received:
06.10.2021
Kabul/Accepted: 07.10.2021
Online Yayın/Published Online: 29.11.2021

Atıf/Citation: Öğünç, Mustafa. "Türk Dünyası
Atasözlerinde Çocuk Algısı." *Türkiyat Mecmuası-
Journal of Turkology* 31. Advanced online
publication.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.956637>

ÖZ

Atasözleri bir toplumun yaşanmışlıklarını, kültürünü, değerlerini yansıtan önemli göstergelerden biridir. Bir toplumun sözlü kültür ürünleri olan atasözleri, zaman içinde yazıya geçirilerek ölümsüzleştirilmiştir. Bu durum toplumların kültürel değerlerinin, yücelttiği ve yerdiği davranış ve değerlerin, atalarının dünya görüşünün gelecek kuşaklara aktarılmasında oldukça önemlidir. Atasözleri toplumların kültürel değerlerinin yanında, sosyal yaşantısına dair göstergeleri içermesi bakımından da oldukça önemli ürünlerdir. Bu sözler içerisinde insandan aileye, toplu yaşamdan dinî inanışlara kadar birçok konuda görüş bulunmaktadır. Dünya üzerindeki en eski ve en yaygın topluluklardan biri Türk toplumdur. Tarih içerisinde dünyanın birçok bölgesine yayılmış olan Türk halkları, çeşitli nedenlerden dolayı birçok kez göç etmiş, bu süreçte zenginleşen yaşantılarıyla doğru orantılı olarak dünya görüşlerini yansıtan atasözlerini de zenginleştirmiştir. Şüphesiz ki dünya üzerinde geniş bir coğrafyaya yayılan Türk halkları ortak bir kökten gelmektedir. Uzun süre bir arada yaşayan Türkler, zaman içinde ayrılrsa da ortak Türk kültürünün izleri özellikle sözlü kültür ürünlerinde ölümsüzlük bulmuştur. Bu çalışmada Türk halklarının atasözleri arasında yer alan çocuk konulu atasözleri incelenecek, Türk halklarının çocuğa ortak bakış açısı ortaya konulacak, bu sözlerin Türk halklarında nasıl hayat bulduğu ortaya konulacaktır.

Anahtar kelimeler: Türk dünyası atasözleri, Türk kültürü, atasözü, çocuk, Türk halk bilimi

ABSTRACT

This paper presents the importance of proverbs in Turkish society. Proverbs are one of the most important indicators that reflect the experiences, culture and values of a society. Proverbs, which are products of the oral culture of a society, have been immortalized over time by being written. This situation is essential in passing on cultural values behaviors, beliefs that they glorify and vilify, and the worldview of their ancestors to future generations. Proverbs are significant because the terms in the contain indicators of social life as well as cultural values of societies. These terms contain various words ranging from human, family, collective life to and religious beliefs. Turkish society is one of the world's oldest and most prevalent cultures. The Turks have migrated to many regions of the world throughout history for various reasons, and have enriched the proverbs that reflect their worldviews in exact proportion to their enriched lifestyles. Undoubtedly, the Turks spread over the globe came from a common root. Although the Turks who lived together for a while split in time, regardless, the traces of the common Turkish culture have remained,

especially in oral culture products. In this study, the proverbs about children and the proverbs of the Turkish peoples will be examined, as well as the common perspective of the Turkish peoples a child, and how these words came into existence among the Turks, will be revealed.

Keywords: Turkish world proverbs, Turkish culture, proverb, Turkish folklore

EXTENDED ABSTRACT

Proverbs are one of the most important indicators that reflect the experiences, culture and values of a society. Proverbs, which are products of the oral culture of a society, have been immortalized by being written over time. This situation is essential in transferring the cultural values of societies, the behavior and values that they glorify and vilify, and the worldview of their ancestors to future generations. Proverbs are important terms because they contain indicators of social life and cultural values of societies. These terms contain several opinions on issues from humans, family, collective life, and religious beliefs.

However, Turkish society is one of the oldest and most widespread communities in the world. Turkic peoples, are spread across the world, migrated several times for various reasons, and have enriched the proverbs that reflect their worldviews in direct proportion to their enriched lives in this process. Undoubtedly, the Turks around the world, came from a common root. Although the Turks lived together for a while and separated over time, the traces of the common Turkish culture have remained, especially in oral culture products.

This study reveals the cultural commonality of the Turks, which came from a common root, through the perception of children in the proverbs. During the research, the text-scanning method was used. The resources linked to the Turkish proverbs scanned, and the viewpoint of the Turks on children in the proverbs was examined and a common perception of the child was revealed.

In the Contemporary Turkish Dictionary of the Turkish Language Association, a proverb is defined as follows: "An admonishment word, saying, parable, argument, darbimesel that has been said based on long trials and observations and has become public property. Onan, however, defines proverbs as "literary products that reflect the way a nation perceives the world to the language it speaks". These definitions show that proverbs have undergone various changes over the years. Undoubtedly, in this development and change process, some changes have occurred in the perspective of the same subject and concept in proverbs. For example, in Turkish proverbs, "Having one child is trouble." affirming having more than one child. In addition to the existence of the proverb, "The one who has many children has a lot of trouble." which implies that having more than one child is a negative situation."

Proverbs are one of society's most important cultural indicators. The commonality and similarities seen in the proverbs of Turkish peoples demonstrate that Turkish communities have a common root. The findings reveal the Turkic communities' common perception of children. While some proverbs are common in terms of pronunciation, in others, the

commonality has remained in perception expressed with different expressions. Additionally, another result revealed during the study is the common perspective of Turkish children, which is noted among Turks because of all partnerships and similarities, besides proverbs, the Turks have a common perception about children. According to Turkish culture, the child holds a special place in the family. Therefore, having a child is crucial, even if the child, who is viewed as the authority to manage, is seen as, a source of trouble, expense and has a tough growth process. The child, who is believed to bring joy, beauty, security, and peace to the home, is also a source of pride for his family. Hence, the significance of the child as a source of dignity in the Dede Korkut Stories is reflected in the proverbs as the widespread perception of the Turks. Although males are regarded higher in Dede Korkut Stories, Turks regard girls as equally valuable as boys. But, male child is viewed as a continuation of the lineage and a helper to the family. Nevertheless, having a child, regardless of gender, is essential among the Turks. It is assumed that childlessness brings unhappiness, misfortune for the family, and disrepute in society. The disrepute caused by childlessness is a situation that is imposed on women and families. However, the man who is unable to have children in this context is not directly affected with disrepute, whereas for the woman is viewed as worthless.

Giriş: Atasözü Kavramı ve Türk Dünyası Atasözleri

Atasözleri bir toplumun yaşamışlıklarını, kültürünü, değerlerini yansıtan en önemli göstergelerden biridir. Bir toplumun sözlü kültür ürünleri olan atasözleri, zaman içinde yazıya geçirilerek ölümsüzleştirilmiştir. Bu durum toplumların kültürel değerlerinin, yücelttiği ve yediği davranış ve değerlerin, atalarının dünya görüşünün gelecek kuşaklara aktarılmasında oldukça önemlidir. Atasözleri toplumların kültürel değerlerinin yanında, sosyal yaşantısına dair göstergeleri içermesi bakımından da oldukça önemli ürünlerdir. Bu sözler içerisinde insandan aileye, toplu yaşamdan dinî inanışlara kadar birçok konuda söz bulunmaktadır.

Türk Dil Kurumu'nun *Güncel Türkçe Sözlük*'ünde atasözü şu şekilde tanımlanmaktadır: *"Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel"*¹. Onan ise atasözlerini *"bir ulusun dünyayı algılayış tarzını, konuştuğu dile yansıtan edebî ürünler"*² şeklinde tanımlar. Bu tanımlar atasözlerinin yıllar içerisinde çeşitli değişimler geçirdiğini göstermektedir. Şüphesiz ki bu gelişim ve değişim sürecinde atasözlerinde aynı konu ve kavrama bakış açısında da birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin, Türkiye Türkçesi atasözlerinde birden çok çocuk sahibi olmayı olumlayan *"Tek çocuk başa belâ."*³ atasözünün varlığının yanında, birden çok çocuk sahibi olmayı olumsuz bir durum olarak gösteren *"Çocuğu çok olanın derdi çok."*⁴ atasözü de bulunmaktadır.

Tarihin ilk dönemlerinden başlayarak aynı topraklarda yaşayan, tarih sürecinde dünyanın dört bir yanına dağılan Türk halklarının kültürel değerlerinde de ortak noktalar bulunmaktadır. Çobanoğlu tarafından hazırlanan *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*⁵ adlı eserde, bu ortaklığa atasözleri noktasından bakılmıştır. Eserde Türk dünyası topluluklarının ortaklaşa kullandığı 1000 atasözüne yer verilmiştir. Bu atasözlerinin arasında çocuk temalı atasözleri de bulunmaktadır. Bu eserde Çobanoğlu, çalışmamızın konusunu oluşturan atasözlerinden 28 adet ortak atasözüne yer vermiştir. Bu atasözleri Türkiye Türkçesinde yer alan biçimleriyle şunlardır: *"Adam olacak çocuk bokundan bellidir."*, *"Ağaç yaşken eğilir."*, *"Ağlamayan çocuğa meme vermezler."*, *"Akşam bulut kızarırsa karın erkek doğurmuş gibi olur, sabahleyin bulut kızarırsa evine düşman girmiş gibi olur."*, *"Ananın gönlü çocuğunda, çocuğunki tarlada."*, *"Anasına bak, kızını al, kenarına bak bezini al."*, *"Çocuğa iş buyur, izinden kendin yürü."*, *"Çocuğa küçüklükten, kadına baştan öğret."*, *"Çocuk düşse kalka büyür."*, *"Çocukla çıkma yola, gelir başına bin türlü belâ."*, *"Çocuklu ev pazar, çocuksuz ev mezar."*, *"Çocuklu evde gybet olmaz."*, *"Çocukluk çağı, padişahlık çağı."*, *"Çocuktan al haberi."*, *"Çocuktan torun tatlı."*, *Elma ağacından uzağa düşmez."*, *"Karga yavrusunu 'pamuğum' (kardan ak yavrum)*

1 "Atasözü", TDK Güncel Türkçe Sözlük, erişim 12. 06. 2021. <https://sozluk.gov.tr/>

2 Bilginer Onan, "Türk Atasözlerinde Dil Farkındalığı ve İşlevsel Dil Kullanımı", *Milli Folklor*, 23/91 (2011), 92.

3 Şule Hamşioğlu, *"Çocuk Temalı Türk Atasözleri ve Deyimleri (Derleme ve Tahlil)"*, (Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020), 37.

4 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 34.

5 Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, (Ankara: AYKA Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2004).

diye severmiş.”, “Kız beşikte çeyiz sandıkta.”, “Kız evi naz evi.”, “Kurdun oğlu kuzu olmaz.”, “Kurt enişi yine kurt olur.”, “Kuzguna yavrusu anka/şahin/güzel görünür.”, “Oğlan dayıya kız halaya çeker.”, “Sürüden ayrılanı kurt kapar.”, “Yedisinde neyse yetmişinde de odur.”

Türk dünyası atasözlerinde çocuk temalı atasözlerinin incelendiği çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ay ve Emiroğlu’nun “Uygur Atasözlerinde Çocuk”⁶, Yurtbaşı’nın Özbekistan’dan ve Anadolu’dan Çocuk Atasözleri”⁷, Güngör’ün “Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk”⁸, Özay Karadağ’ın “Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Çocuk ve Çocukluk”⁹, Yenen Avcı’nın “Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış”¹⁰ ve Hamşioğlu’nun “Çocuk Temalı Türk Atasözleri ve Deyimleri” adlı çalışmaları bu çalışmalara örnek gösterilebilir.

Atasözlerinin yanında Türk halklarının çocuğa bakış açısını yansıtan bir diğer gösterge Dede Korkut Hikâyeleri’dir. Oğuz boyunun iç ve dış mücadelelerini yansıtan, aynı zamanda önemli bir kültür göstergesi olan bu hikâyelerde çocuğun önemli bir yeri vardır. Öyle ki hikâyelerde çocuk, ailenin sosyal statüsünü belirleyen bir varlık olarak görülmüştür. On iki hikâyenin ilki olan Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde, hanlar hanı Bayındır Han’ın her yıl Oğuz beylerini davet ettiği toyda çocuğu olmayan kişiler için kara otağ uygun görülmüştür. Şu sözler, çocuğun statü belirleyici rolünü daha da netleştirmektedir: “Kimün ki oğlu kıızı yok kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnisından öjine getirün... Oğlı olana ağ otağa kıızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlı kıızı olmayanı Allah Ta’âla karğayupdur, biz dahı karğaruz...”¹¹ Statü belirleyici rolünün yanında Yalçın ve Şengül’ün belirttiğine göre, Dede Korkut Hikâyeleri’nde çocuk; bir ihtiyaç unsuru, itibar kaynağı, güven kaynağı, gelecek imgesi olarak da görülmektedir¹².

Kaşgarlı Mahmud 1072 yılında yazmaya başlayıp 1077 yılında tamamladığı Dîvânü Lugâtî’t-Türk’te atasözlerine de yer vermiştir. Eserde yer alan 266 atasözü arasında çocukla ilgili 6 atasözü bulunmaktadır. Bu atasözleri şunlardır: “Agılda oglak togsa arıkda otı öjer.”¹³, “Tay atatsa at tınur; ogul eredşe ata tınur.(Tay, at olunca at dinlenir; oğul, er olunca baba dinlenir.)”¹⁴, “Tünle bulıt örtense ewlük ırı keldürmüşçe bolur; tañda bulıt örtense ewke yağı kirmişçe bolur. (Gece bulut kızarsa kadın oğlan doğurmuş gibi olur; tan vakti bulut kızarsa

6 Özgür Ay ve Özge Emiroğlu, “Uygur Atasözlerinde Çocuk”, *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, 1, (2020).

7 Metin Yurtbaşı, “Özbekistan’dan ve Anadolu’dan Çocuk Atasözleri”, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2, 2014, 88.

8 Okan Celal Güngör, “Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk”, *I. Karaman Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi Bildirileri (7-9 Kasım 2018)* içinde, (Konya: AYBİL Yayınları, 2018).

9 Özay Karadağ, “Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Çocuk ve Çocukluk”, *Millî Folklor*, 25/98, 2013,

10 Yıldız Yenen Avcı, “Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/11, 2014.

11 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı – I -*, (Ankara: TDK Yayınları, 2014), 78.

12 Süleyman Kaan Yalçın ve Murat Şengül, “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Çocuk Eğitimi Açısından Öne Sürdüğü Değerler ve Ortaya Çıkarmak İstedığı Tip Üzerine Bir Değerlendirme”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/2 (2004), 210-213.

13 Ahmet B. Ercilasun, *Dîvânü Lugâtî’t-Türk’teki Şiirler ve Atasözleri*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2020), 176.

14 Ercilasun, *Dîvânü Lugâtî’t-Türk’teki Şiirler ve Atasözleri*, 182.

eve yağı grimiş gibi olur.)¹⁵”, “Boldaçı buzagu öküz ara belgülüğ. (Olacak buzağı, öküzler arasında belli(dir)¹⁶”, “Ata oğlu ataç togar. (Baba(nın) oğlu babaya benzer doğar.)¹⁷”, “Oglan işi iş bolmas, oğlak münji sap bolmas. (Çocuk işi iş olmaz, oğlak boynuzu sap olmaz.)¹⁸”

İnceleme

Bu çalışmada Türk dünyası atasözlerinde çocuk temalı atasözleri incelenmiş, bu atasözlerinde aynı kökten gelen Türk halklarının gerek söyleyiş gerekse bakış açısı olarak ortaklıklar ortaya konulmuştur. Belirlenen atasözleri 34 başlık altında tasnif edilmiştir. Çalışmanın hacmi göz önünde bulundurularak, tespit edilen atasözleri arasında Türkiye Türkçesine yakın olan örneklerin ve Türkiye Türkçesiyle ortak olan örneklerin Türkiye Türkçesindeki karşılığının verilmemesi uygun bulunmuştur.

1 – Çocuksuzluk

Dede Korkut Hikâyeleri’nde çocuksuzluğun sosyal statü düşüklüğü ve aşağılanma nedeni olarak görülmesi, Türk dünyası atasözlerine de yansımıştır. Türkmen atasözlerindeki “*Malsyzyň gory ýok, ogulsyzyň-orny.* (Malsızın mayası yok, oğulsuzun itibarı.)¹⁹⁷” buna örnektir.

Trkm. Ogly ýoguň orny ýok, gzy ýoguň — gadyry.²⁰ / *Tatr.* Ulu yuğnyň uruňy yuğ, kızı yuğnyň kadäřä yuğ. “Oğlu olmayanın yeri yok, kızı olmayanın kıymeti yok.”²¹

Azrb. Oğlı-qızı olmaz övrətdən əski xasır yegdir.²² / *Trkm.* Çagasyz aýal-miwesiz ağaç. “Çocuksuz kadın, meyvesiz ağaca benzer.”²³ / *Kerk.* Uşağsız arvad, mévesiz ağaca benzer.²⁴ / *Kbrs.* Çocuksuz insan, meyvesiz ağaç.²⁵ / *Balk.* Çocuksuz ev dalsız ağaç.²⁶ / *Özbk.* Färzandsiz kişi — meväsiz daraht.²⁷ / *Başk.* Balasız katın — yêmêşsiz ağas.²⁸

- 15 Ercilasun, Dîvânu Lugâtî't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri, 183.
- 16 Ercilasun, Dîvânu Lugâtî't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri, 190.
- 17 Ercilasun, Dîvânu Lugâtî't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri, 192.
- 18 Ercilasun, Dîvânu Lugâtî't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri, 199.
- 19 Gurbandurdi Geldiyev ve Yaşar Karayunusoğlu, *Karşılaştırmalı Türkmen Atasözleri (Türkmençe-Türkçe)*, (Ankara: TDK Yayınları 2017), 224.
- 20 *Türkmen Halk Nakyllary*, (Aşgabat: Türkmenistanyň Milli Medeniýet «Miras» Merkezi Türkmenbaşy Adyndaky Türkmenistan Milli GolÝazmalar İnstituty, 2005), 352.
- 21 Gülşah Yılmaz, "*Kazan-Tatar Türkçesindeki Aile ve Akrabalık Konulu Atasözleri (Metin-Çeviri-Sözlük)*", (Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi, 2013), 122.
- 22 Mətanət Yaqubqızı, *Atalar Sözləri*, (Bakı: Nurlan Nəşriyyatı, 2013), 329.
- 23 Geldiyev ve Karayunusoğlu, *Türkmen Atasözleri*, 85.
- 24 Rasheed Ali Hassan, "*Irak Türkmen Atasözleri Üzerine Bir İnceleme*", (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006), 118.
- 25 Mustafa Gökçeoğlu, *Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimleri*. (Lefkoşa: Galerî Kültür Yayınları, 1997), 68.
- 26 Hamdi Hasan, *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997), 40.
- 27 Murat Yatağan, *Özbek Halq Mâqalləri (Özbek Halk Atasözleri)*, (Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010), 545.
- 28 Фәнузә Нәдршина, *Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр* (Өфө. Башкортостан китап нәшриәте, 1980), 127. (Nadrshina, Fanuza Aitbaevna. *Bashkort Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler.*)

Türk dünyası atasözlerinde çocuksuz ev, huzursuz ve mutsuz olarak görülmektedir. Çocuksuz kişilerin yaşamının tatsız olduğu, onların helak olduğu düşünülmektedir:

Trkm. Balasyz (çagasyz) öýe gut (bagt) gelmez.²⁹ / **Kerk.** Uşağsız évde sa'adet olmaz.³⁰ / **Uygr.** Balisiz öyde béht yoq³¹. / **Başk.** Balsız gölge kort kunmas, balasız öyge kot kunmas.³² / **Tatr.** Balasız öyde qot yuk.³³ / **Çuvş.** Açasır kilyşra teley şuk. “Çocuksuz evde uğur yok.”³⁴

Ttü. Çocuksuzun beli kırılır.³⁵ / **Özbk.** Bâlâlining beli — çinâr, Bâlâsizning beli sinar.³⁶

Özbk. Bâlâlilar baş bolâr, Bâlâsizlar yâş bolâr. “Çocuklular baş olur, çocuksuzların gözü yaşlı olur.”³⁷ / **Kazk.** Balalı maral mañıraydı, balasız maral zarlaydı. “Yavrulu ceylan meler, yavrusuz ceylan zırlar.”³⁸ / **Tatr.** Bala – bër cefa, balasızlık - ikë cefa. “Çocuk – bir cefa, çocuksuzluk iki cefa.”³⁹ / **Başk.** Balasız baş – yarılğan taş. “Çocuksuz baş, yarılan taş.”⁴⁰ / **Nogy.** Balalı üyde mélek bar, balasız üyde élek bar. “Çocuklu evde melek var, çocuksuz evde helak olma var.”⁴¹ / **Kurm.** Balasız ómúr tuzsız aş.⁴² / **Çuvş.** İvilli – hîrli humhanat', ivilsîr – hîrsîrri hurlanat'. “Oğulla kızlı sevinir, oğulsuz kızsız üzülür.”⁴³

Özbk. Hâtinsiz ötiş — hatâ, Bâlâsiz ötiş — câfâ. “Hanımsız geçmek hata, çocuksuz geçmek cefadır.”⁴⁴ / **Tatr.** Hâtinsiz tormış hata, balasız tormış hafâ. “Kadınsız hayat hata, çocuksuz hayat korkunçtur.”⁴⁵

Çocuksuzluğun toplumsal statü bakımından getirdiği düşüklük ise çoğunlukla kadınlara nisbet edilmektedir.

Trkm. Çagaly aýal gül, çagasyz aýal dul.⁴⁶

Özbk. Bâlâli hâtin — gül hâtin, Bâlâsiz hâtin — tul hâtin⁴⁷ / **Özbk.** Bâlâsiz hâtin sümâkkâ toymâs. “Çocuksuz hanım lazımlığa tamah eder.”⁴⁸

29 Geldiyev ve Karayunusoglu, Türkmen Atasözleri, 58.

30 Hassan, Irak Türkmen Atasözleri, 154.

31 Ay ve Emiroğlu, Uygur Atasözlerinde Çocuk, 43.

32 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр, 126. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler)

33 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 111.

34 Emine Ceylan, Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri (Ankara: Simurg Kitapçılık, 1996), 6

35 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 34.

36 Yatağan, Özbek Atasözleri, 538.

37 Yatağan, Özbek Atasözleri, 451.

38 Uğur Gürsu, Kazak Atasözleri (Ankara: TDK Yayınları, 2017), 789.

39 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 106.

40 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр, 127. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler)

41 İlhan Çeneli, “Nogay Atasözleri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, I, 1985, 17.

42 Selçuk Kırbaç, *Kırım-Tatar Atasözleri* (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012), 45.

43 Ceylan, Çuvaş Atasözleri, 108.

44 Yatağan, Özbek Atasözleri, 545.

45 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 92.

46 Geldiyev ve Karayunusoglu, Türkmen Atasözleri, 85.

47 Yatağan, Özbek Atasözleri, 537.

48 Yatağan, Özbek Atasözleri, 538.

Kazk. *Bala tappağan qatınnan, laptağan eşki artıq. “Çocuk doğurmayan kadından, yavrulayan keçi yeğdir.”*⁴⁹

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi’nde gördüğümüz, çocuksuz kişilerin Allah tarafından lanetlendiği düşüncesi çocuk sahibi olmanın bir nasip olduğunu, çocuksuz kişilerin Allah tarafından bundan mahrum edildiğini göstermektedir. Türk dünyası atasözlerinde de çocuk ve nasip/bereket kavramları sıkça bir araya gelmiştir. Buna göre çocuksuzluk, nasipsizlik ve bereketsizlik olarak görülmektedir:

Ttü. *Kim çocuk doğurmamış, nasip bilmemiş.*⁵⁰ / **Krgz.** *Balası cektun, ırısı cok. “Çocuğu olmayanın, kısmeti yok.”*⁵¹ / **Kazk.** *Besiksiz üyde bereke joq. “Beşiksiz evde bereket yok.”*⁵² / **Tatr.** *Behtë yaman yegte bideü hatın tap bulır. “Talihi kötü yigide çocuğu olmayan kadın rastlar.”*⁵³ / **Kumk.** *Kim yaşlar tapmağan, nasip bilmegen.*⁵⁴

Atasözlerimize bakıldığında çok defa çocuk ve miras kavramları yan yana görülür. “*Ataların sâpdıy oğullara mirasdır.*”⁵⁵ atasözünde görüldüğü gibi, anne babanın kazancı çocuklara kalacaktır. Ancak bu durum çocuk sahibi olmayan kişiler için geçerli değildir. Çocuksuz kişilerin malı, imansız kişilerin canına benzetilerek haram görülmüştür:

Özbk. *Bâlâsizning mâli — uval, İmânsizning — câni. “Çocugu olmayanın malı, imansızın canı haramdır.”*⁵⁶ / **Uyg.** *Balsizniñ meli haram, imansizniñ ceni haram.*⁵⁷ / **Başk.** *Balasızniñ malı herem, iymansızniñ yenê herem.*⁵⁸ / **Tatr.** *Balasızniñ malı herem, imansızniñ canı herem.*⁵⁹

2 – Çocuk Sahibi Olmak

Çocuksuzluğun olumsuz bir durum olarak görüldüğü atasözlerinde, çocuk sahibi olmaya önem verilmiştir. Öyle ki çocukların yolunda kul olmak dahi göze alınmış, çocuk sahibi olmak Tanrı’ya karşı bir görev olarak görülmüştür:

Trkm. *Perzent dilâp yolunda, bolup galsam-da geda.*⁶⁰ “Çocuk dileyip yolunda olsam da kul.”

Çuvş. *Açapçallı pulassi Turı umınçı parım teşşî. “Çocuk sahibi olmak Tanrı önündeki görev, derler.”*⁶¹

49 Gürsu, Kazak Atasözleri, 316.

50 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 40.

51 Ülkü Çelik Şavk, *Kırgız Atasözleri* (Ankara: TDK Yayınları, 2018), 54.

52 Gürsu, Kazak Atasözleri, 323.

53 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 46.

54 Rıdvan Öztürk ve Osman Uyanık, *Kumuk Atasözleri ve Deyimleri* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2006), 178.

55 Yağubqızı, Atalar Sözi, 55.

56 Yatağan, Özbek Atasözleri, 538.

57 Levent Doğan, *Uygur Atasözleri* (Çanakkale: Paradigma Akademi, 2020), 155.

58 Надришина, Баш орт халы ижады. Мә әлдәр әм әйтәмдәр, 128. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler)

59 Mustafa Öner, *Tatar Atasözleri*, (İstanbul: İdil Ural Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, 2004), 14.

60 Türkmen Halk Nakyllary, 373.

61 Dane Kılançe, “Özel Ad İçeren Çuvaş Atasözleri”, (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2016), 30.

3 – Çocuğun İtibarı

Kendisine kutsallık yüklenen, yokluğu statü düşüklüğü ve melunluk olarak görülen çocuğun aile içerisinde önemli bir yeri vardır. Türk topluluklarında hükümdara ilahi bir vasıf yüklenmiştir. Toplumda en önemli söz sahibi olan hükümdar, Tanrı'dan gelen yönetme yetkisinin sahibi olarak görülmektedir⁶². İslam inancına göre de hükümdarlar, Allah ve Hz. Peygamber'den sonra itaat edilmesi gereken kişiler arasındandır: “*Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de...*”⁶³. Türk dünyası ortak atasözlerinde çocuğun itibarı konusunda güzel bir benzetme vardır. Bu atasözlerinde çocuğun hükümdardan üstün tutulduğu görülmektedir. Aile, çocuk karşısında âdeta padişah karşısındaki halk gibidir. Çocuğun sözü padişahın sözünden üstündür. Bu atasözleri aynı zamanda aile bireylerinin çocuk karşısındaki durumunu göstermektedir. Çocuğun isteklerini yerine getirmek aile bireylerinin âdeta birer görevidir:

Ttū. *Çocukluk çağı, padişahlık çağı. / Kazk. Balalık çağı patşanın çağı. / Kklp. Uşağın hökmi padşah hökmünden artıktır. / Krgz. Balalık, padişalık, karılık, katıuluk. / Özbk. Balalık podşolik. / Trkm. Çagalık şalık, hemmeni boyun eder. / Uygr. Balılık padişahlık.*⁶⁴ / **Tatr.** *Balalık - patşalık, yegētlēk – soltanlık. “Çocukluk – padişahlık, delikanlılık – sultanlık(tır).”*⁶⁵

Ttū. *Çocuk sözü şah sözünden hükümlüdür.*⁶⁶ / **Azrb.** *Uşaq sözü şah sözündən hökmlüdü.*⁶⁷ / **Trkm.** *Çaga hökümi patyşa hökümünden artykdyr.*⁶⁸ / **Kşky.** *Uşak hökmi şah hökmidir.*⁶⁹ / **Özbk.** *Pādşāning hükmidän bālāning hükmi zor.*⁷⁰

Ttū. *Çocuk Han’dan büyük, eyer deveden büyüktür.*⁷¹ / **Özbk.** *Bālā — hāndan ulug.*⁷² / **Uygr.** *Bala – padişahınmu qudretilik.*⁷³ / **Kazk.** *Bala hannan ülken, aşamay nardan ülken.*⁷⁴

4 – Çocuğun Değeri ve Önemi:

Statü belirleyicilik rolü yüklenen çocuk, güzellik kaynağı olarak da görülmektedir. Çocuğun değerine değinen atasözlerinde evin ve çoğunlukla insanın ağaca, çocuğun ise o ağacın meyvesine benzetildiği görülür. Bir ağacı değerli kılan, verdiği meyvenin kalitesidir. Kişinin yaşamdaki en büyük zenginliği olan çocuk da bir ağacın meyvesi gibi evi ve anneyi güzel gösteren varlık olarak görülmektedir. Çocuk, annenin üretkenliğinin bir göstergesi, neslin devamı demektir.

62 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015) 240-241.

63 Nisa/59. Diyanet İşleri Bakanlığı Kur'an-ı Kerim, erişim 15. 11. 2021. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-1/nisa-suresi-4/ayet-59/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>

64 Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, 187.

65 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 109.

66 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 27.

67 Yaqubqızı, Atalar Sözi, 396.

68 Türkmen Halk Nakyllary, 440.

69 Akbar Anavrian Aghdam, “*Kaşkay Türklerinde Atasözleri*”, (Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, 2009), 26.

70 Yatağan, Özbek Atasözleri, 543.

71 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 27.

72 Yatağan, Özbek Atasözleri, 537.

73 Doğan, Uygar Atasözleri, 147.

74 Gürsu, Kazak Atasözleri, 316.

Ttū. Çocuk, evin meyvesidir.⁷⁵ / **Azrb.** Övlad könül meyväsidadir.⁷⁶ / **Trkm.** Adam miwesi – çağa⁷⁷ / **Uygr.** Ademniñ mévisi bala.⁷⁸ / **Kazk.** Bala jürekniñ miywası.⁷⁹ / **Krgz.** Adamdın mômösü bala.⁸⁰ / **Tatr.** Bala – beğır” cimëşş. “Çocuk – yürek meyvesi.”⁸¹ / **Tatr.** Bala – çağalı kēşş cimēşlē ağaç kēbēk. “Çoluk – çocuklu insan meyveli ağaç gibi(dir).”⁸² / **Tatr.** Edemñēñ cimēşş – bala⁸³.

Ttū. Evin yakışığı çocuktur, sofranın yakışığı konuk.⁸⁴ / **Azrb.** Evin yaraşığı uşaqdır, süfränin yaraşığı qonaq⁸⁵. / **Trkm.** Öý ýaraşygy — çağa, supra ýaraşygy — myhman.⁸⁶ / **Özbk.** Tağning körki – lälä bilän, Üyning körki – bälä bilän. “Dağın güzelliği lale ile evin güzelliği çocuk ile.”⁸⁷ / **Uygr.** Öy körki bala, dastixan körki méhman.⁸⁸ / **Kazk.** Aspanniñ sāni ay, juldız; üydiñ sāni ul men qız. “Göğün süsü ay, yıldız; evin süs oğul ile kızdır.”⁸⁹ / **Tatr.** Öynēñ yemē bala bēlen, külnēñ yemē kama bēlen.⁹⁰ “Evin yakışığı çocuk ile gönlün yakışığı su samuru ile(dir).” / **Başk.** Küldēñ yemē kama mēnen, öyzön yemē bala mēnen.⁹¹ “Gölün güzelliği su samuruyla, evin güzelliği çocukla”.

Özbk. Qoy qoziçāgi bilän çirāyli, Hâtin — çaqalāgi bilän. “Koyun kuzucugu ile kadın bebegi ile güzeldir.”⁹² / **Kazk.** Ana körki aldındağı bala, qala körki üyi, ormanı, ağaşı. “Ananın güzelliği, yanındaki çocuğu, şehrin süs evi, ormanı, ağacı.”⁹³ / **Başk.** Katındı yakşı kürsetken – aldındağı balası, sıyrızı yakşı kürsetken – artındağı tanası.⁹⁴ / **Haks.** İcenñ silii palada. “Annenin güzelliği baladadır(çocuktadır).”⁹⁵

75 Yıldız Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 217.

76 Okan Celal Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 565.

77 Geldiyev ve Karayunusoglu, Türkmen Atasözleri, 15.

78 Doğan, Uygur Atasözleri, 87.

79 Gürsu, Kazak Atasözleri, 316.

80 Şavk, Kırgız Atasözleri, 11.

81 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 107.

82 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 108.

83 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 117.

84 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 39.

85 Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 565.

86 Türkmen Halk Nakylları, 365.

87 Yatağan, Özbek Atasözleri, 374.

88 Doğan, Uygur Atasözleri, 594.

89 Gürsu, Kazak Atasözleri, 305.

90 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 117.

91 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр, (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 137.

92 Yatağan, Özbek Atasözleri, 551.

93 Gürsu, Kazak Atasözleri, 299.

94 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 139.

95 Nühket Okutan ve Timur B. Davletov, “Bilgeler Sözü: Hakas Türklerinin Atasözleri ve Deyimleri” (Ankara: TÜRKSOY Yayınları, 2018), 71.

Özbk. *Dävlätning bâsi — färzänd. “Zenginliğin başı evlattır.”*⁹⁶ / **Başk.** *Balalı kêşê – bay kêşê.*⁹⁷ / **Tatr.** *Balalı kêşê – bay kêşê. “Çocuklu kişi – zengin kişi.”*⁹⁸ / **Tatr.** *Eüvelgê baylık - bala. “Baş zenginlik – çocuk.”*⁹⁹

Türkiye Türkçesinde yer alan “Çocuk kalbin gülü, gözün nuru”¹⁰⁰ atasözü, çocuğun bir güzellik kavramı olarak görüldüğünün bir diğer kanıtıdır. Bu atasözünde kalp bir gül bahçesine, çocuk ise divan şiirinde çokça kez sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanılan mazmun olan güle benzetilmektedir. Bu anlayışa göre bir evde çocuk varsa o evin güzelliğinden, anlamından söz edilebilir. Çünkü içinde gül yoksa o bahçenin bir anlamı, değeri yoktur:

Tüü. *Çocuk kalbin gülü, gözün nuru.*¹⁰¹ / **Trkm.** *Oglan göwün gülü, gözün nury.*¹⁰² / **Özbk.** *Hâtin — üyning gülü, Bâlâ — dilning.*¹⁰³ / **Kazk.** *Bala köñildij gülü, közdij nury.*¹⁰⁴ / **Kırm.** *Bala evniñ gülü.*¹⁰⁵

Çocuğun değerini gösteren bir diğer gösterge de anne babanın daima çocuğunu düşünmesidir. Buna göre çocuğun kaygısı anne babanın yüreğinin tam ortasındadır:

Trkm. *Ata-enäniñ ýüregi perzentdedir.*¹⁰⁶ / **Kazk.** *Bala äkeniñ bilek eti, ananıñ jürek eti. “Çocuk babanın bileğinin eti, ananın yüreğinin etidir.”*¹⁰⁷ / **Kırm.** *Ananıñ canı balada.*¹⁰⁸ / **Krçy.** *Anasını camı balasıda.*¹⁰⁹

Başk. *İr kayğısı itekte, bala kayğısı yörekte.*¹¹⁰ / **Tatr.** *İr kayğısı bëekte, bala kayğısı yörekte. “Yiğidin kaygısı bilekte, çocuğun kaygısı yürekte.”*¹¹¹ / **Kumk.** *Balalı tavuk haylı bolur. “Yavrulu tavuk kaygılı olur.”*¹¹²

Tüü. *Çocuk bağır (ciğer) etidir.*¹¹³ / **Azrb.** *Bala bağır ətidi.*¹¹⁴ / **Kırgz.** *Bala boor eti menen teñ. “Çocuk, bağır etiyle denk.”*¹¹⁵ / **Kazk.** *Bala adamnıñ bawır eti. “Çocuk, insanın bağırının*

96 Yatağan, Özbek Atasözleri, 539.

97 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 126.

98 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 109.

99 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 117.

100 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 38.

101 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 38.

102 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 236.

103 Yatağan, Özbek Atasözleri, 545.

104 Gürsu, Kazak Atasözleri, 316.

105 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 44.

106 *Türkmen Halk Nakyllary*, 14.

107 Gürsu, Kazak Atasözleri, 315.

108 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 37.

109 Ufuk Tavkul, “*Nartların Sözü (Karaçay Malkar Kültüründe Atasözleri ve Deyimler)*”, (Ankara: Bengü Yayınları, 2016), 49.

110 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 133.

111 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 75.

112 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 178.

113 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 38.

114 Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 565.

115 Şavk, Kırgız Atasözleri, 51.

*etidir.*¹¹⁶ / **Başk.** *Bala – bavır itê, ir – yörek itê.*¹¹⁷ / **Tatr.** *Bala – bavır, dus – tamır. “Çocuk – ciğer, dost – damar.”*¹¹⁸ / **Kırm.** *Bala bayır, er yûrek.*¹¹⁹

5 – Sevimlilik – Tatlılık

Türk dünyası atasözlerinde çocuğa yüklenen özelliklerden biri tatlılıktır. Türk topluluklarının ortak atasözlerinden olan bu atasözlerine göre çocuk, baldan daha tatlıdır:

Ttü. *Bala baldan şirindir.*¹²⁰ / **Azrb.** *Bala baldan şirindi.*¹²¹ / **Trkm.** *Bal süýji, baldan bala süýji.*¹²² / **Özbk.** *Bâl — şirin, bâldan — bâlä şirin. “Bal tatlıdır, baldan evlat tatlıdır.”*¹²³ / **Uygr.** *Bal tatlıq, baldinmu bala tatlıq.*¹²⁴ / **Kazk.** *Bala baldan tâtı, nemere jannan tâtı.*¹²⁵ / **Başk.** *Bal tatlı, baldan bala tatlı.*¹²⁶ / **Tatr.** *Bal tatlı baldan bala tatlı.*¹²⁷ / **Nogy.** *Bal tétli, baldan da bala tétli.*¹²⁸ / **Kırm.** *Bal tatlı, baldan bala tatlı, baladan yuğu tatlı*¹²⁹ / **Kumk.** *Baldan da bala tatlı.*¹³⁰

6 - Soyun Devamı Olarak Çocuk

Türk dünyası atasözlerinde çocuğa bir diğer bakış açısı, soyun devamı oluşudur. Buna göre anne baba hayatını kaybettikten sonra geriye çocuğunu bırakarak soyunu devam ettirir ve onun aracılığıyla hayatta iz bırakır:

Ttü. *Oğullu er ölmemiştir, oğulsuz dünyaya gelmemiştir.*¹³¹ / **Trkm.** *Ogully ýigit ölmändir, ogulsyz ýigit dogmandyr.*¹³²

Trkm. *Ogul – bakylyga purýja we nesil üznüksizliginden nyşan. “Oğlan, ebedilik fırsatı ve neslin devamının göstergesidir.”*¹³³ / **Kazk.** *Ulı bardıy urpağı bar. “Oğlu olanın nesli vardır.”*¹³⁴ / **Tatr.** *Ğomër bağıylığı – balada. “Ömür bakılığı – çocuğa.”*¹³⁵

116 Gürsu, Kazak Atasözleri, 315.

117 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 126.

118 Yılmaz, *Kazan-Tatar Atasözleri*, 106.

119 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 44.

120 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 217.

121 Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 565.

122 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 58.

123 Yatağan, Özbek Atasözleri, 537.

124 Doğan, Uyгур Atasözleri, 146.

125 Gürsu, Kazak Atasözleri, 316.

126 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 126.

127 Öner, *Tatar Atasözleri*, 14.

128 Çeneli, Nogay Atasözleri, 17.

129 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 44.

130 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 75.

131 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 40.

132 Türkmen Halk Nakyllary, 354.

133 Türkmen Halk Nakyllary, 51.

134 Gürsu, Kazak Atasözleri, 430.

135 Yılmaz, *Kazan-Tatar Atasözleri*, 112.

Ttū. Akılsıza rahatlık yok, oğulsuza devlet (soy) yok.¹³⁶ / **Trkm.** Akylsyz a rehnet ýok, ogulsyza – döwlet.¹³⁷

Özbk. Bălâsi köp bolâr bây, Bălâsi yoq — quruq söy. “Çocuğu çok olan zengin olur, çocuğu olmayanın soyu kurur.”¹³⁸

Kazk. Bala âkenin muratı, qız âkeniñ juratı. “Erkek çocuk babanın muradı, kız çocuk babanın soyudur.”¹³⁹

7 – Evin Neşe ve Huzur Kaynağı Olarak Çocuk

Çocuğun, evin ve kadının güzellik kaynağı olarak görüldüğü Türk dünyası atasözlerinde çocuk aynı zamanda evin neşe kaynağı olarak görülmektedir. Pazar ve mezar karşılaştırması üzerinden kurulan bu atasözlerinde çocuğun, kahkahalarıyla ve eğlencesiyle eve mutluluk kattığı belirtilmektedir:

Ttū. Çocuklu ev pazar; çocuksuz ev mezar. / **Trkm.** Çagalı öy bazar, çagasız öy mazar. / **Özbk.** Bolalı üy bazar, bolasız üy mazar. / **Uygr.** Balilik öy bazar, balisiz öy mazar. / **Blgr.** Çocuksuz ev mezar, çocuklu ev Pazar. / **Kazk.** Balalı üy bazar, balasız üy mazar. / **Krgz.** Balalu üy bazar, balasız üy mazar. / **Nogy.** Balalı üy bazar, balasız üy mezar. / **Kırm.** Balalı üy bazar, balasız üy mazar.¹⁴⁰ / **Azrb.** Uşagsız ev - məzar, uşaqly ev - bazar.¹⁴¹

Ttū. Çocuklu ev, gülmenin ruhu, çocuksuz ev, kıvancın kütüğü.¹⁴² / **Kırgz.** Balaluu üy, külkünün kutu; balasız üy, kubanıçtın cutu.¹⁴³

Ttū. Çocuk gülmeye doymaz, tembel uykuya doymaz.¹⁴⁴ / **Kazk.** Bala külkige toymas, bolbir uyqığa toymas.¹⁴⁵ / **Başk.** Bala kölköge tuymas.¹⁴⁶

8 – Evin – Yurdun Güvenliğini Sağlaması Bakımından Çocuk

Bu bağlamda söylenen atasözlerinde çocuğun, evini ve yurdunu hırsızlıktan, kötülükten koruduğu düşüncesi hâkimdir:

136 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 38.

137 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 25.

138 Yatağan, Özbek Atasözleri, 538.

139 Gürsu, Kazak Atasözleri, 315.

140 Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, 186-187.

141 Yağubqızı, Atalar Sözi, 396.

142 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 39.

143 Şavk, Kırgız Atasözleri, 53.

144 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 27.

145 Gürsu, Kazak Atasözleri, 556.

146 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 126.

Trkm. Oglanly öýde ogurlyk ýatmaz.¹⁴⁷ / *Özbk.* Bâlâli üydä ogrilik yoq.¹⁴⁸ / *Uygr.* Baliliq öýde ogriliq yatmaydu.¹⁴⁹ / *Başk.* Balalı yortta bur yatmas¹⁵⁰

9 – Gelecek Güvencesi ve Aileye Yardımcı Olarak Çocuk

Türk topluluklarının ortak düşüncesine göre anne babanın yaşlanması durumunda çocuk, onların destekçisi olarak ellerinden tutacak, onların rahatını sağlayacaktır:

Ttü. Tay atlaşırsa at dinlenir, oğul erişirse ata dinlenir.¹⁵¹ / *Trkm.* Tay ýetişse at dynar, ogul ýetişse — ata.¹⁵² / *Kazk.* Tay össe at şığadı, ul össe äke tınığadı. “Tay büyüse at olup çıkar, oğul büyüse baba dinlenir.”¹⁵³

Trkm. Ogul — hyzmatda, ata — yzzatda¹⁵⁴ / *Özbk.* Bâlâ — hızmätdä, âta — izzätdä. “Çocuk hizmette, baba izzettedir.”¹⁵⁵

Ttü. Çocuklunun beli rahattır.¹⁵⁶ / *Trkm.* Çagalynyň bil dynar, çagasyzyň bili ynar.¹⁵⁷

Başk. Ağası barzyň sağı bar, balası barzyň yalı bar.¹⁵⁸ / *Tatr.* Ulı barnıñ kılı bar. “Oğul olanın eli var.”¹⁵⁹ / *Alty.* Kıs bala enezine boluş, Uul bala adazına boluş. “Kız çocuğu annesine, Erkek çocuğu babasına yardımcıdır.”¹⁶⁰ / *Tele.* Qıs pala enezine poluş. Uul pala abazına poluş. “Kız çocuğu annesine yardım eder. Erkek çocuğu babasına yardım eder.”¹⁶¹

Azrb. Ata ananın qoca vaxtında oğul äлиндән tutar.

10 – Rızık, Bereket Kaynağı Olarak Çocuk

Bu anlayışa göre doğan her çocuk, kendi rızıkiyla doğar ve doğduğu eve bereket getirir:

Trkm. Guş burunsyz dogmaz, çaga-rysgalsyz. “Kuş gagasız doğmaz, çocuk rıziksiz.”¹⁶² / *Tatr.* Koş borınsız tumas, bala rıziksiz tumas.¹⁶³ / *Tatr.* Bala üz rızığı bēlen tua. “Çocuk kendi rızıkı ile doğar.”¹⁶⁴

147 Türkmen Halk Nakyllary, 351.

148 Yatağan, Özbek Atasözleri, 496.

149 Ay ve Emiroğlu, Uygar Atasözlerinde Çocuk, 43.

150 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 126.

151 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 212.

152 Türkmen Halk Nakyllary, 401.

153 Gürsu, Kazak Atasözleri, 424.

154 Türkmen Halk Nakyllary, 354.

155 Yatağan, Özbek Atasözleri, 451.

156 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 34.

157 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 85.

158 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 120.

159 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 122.

160 İbrahim Dilek, “Altay Türklerinin Ata Sözleri”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 1996, 8.

161 Mikail Cengiz, Teleüt Atasözlerinden Seçmeler –I-, Türkbilig, 32, 2016, 6.

162 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 166.

163 Öner, Tatar Atasözleri, 14.

164 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 108.

Krgz. Balası cektun, ırısı cok. “Çocuğu olmayanın, kısmeti yok.”¹⁶⁵

Kazk. Qız ırıs emes pe, ul qonis emes pe? “Kız bereket değil mi, oğul yurt değil mi?”¹⁶⁶

11 – Dert- Bela Olarak Çocuk

Ebeveynlere statü belirleyici, neşe kaynağı gibi olumlu katkıları olan çocuğa, tüm olumlu yanlarına rağmen olumsuz bakış açılarının bulunduğu atasözleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri çocuğu dert – bela olarak gören atasözleridir. Bu anlayışa göre çocuksuzluk bir dertken, çocuk sahibi olmak ona oranla daha zor bir durumdur. Ayrıca çocuk büyüdükçe derdi de büyümektedir. Ancak yine de çocuk sahibi olmak Türk halkları tarafından istenen bir durumdur:

Ttü. Oğul kız başına derttir dert, dertsiz hayatı ne edeyim gayri.¹⁶⁷ / **Trkm.** Ogul-gyz janyňa ýagydyr ýagy, ýagysyz dünýäni nädeýin dagy!¹⁶⁸

Ttü. Çocuğun/Evladın var mı, derdin var.¹⁶⁹ / **Trkm.** Ogly baryň aladasy bar.¹⁷⁰

Ttü. Evladı olmayanın bir derdi var, evladı olanın bin derdi var.¹⁷¹ / **Trkm.** Çagasyzyň bir aladasy bar, çagalynyň-müň.¹⁷² / **Başk.** Balasız bër ilar, balalı mên ilar.¹⁷³

Uygr. Bala qucaqta çağda söydürer, ösken çağda köydürer. “Çocuk kucaktayken sevdirebilir, büyüyünce de yakar.”¹⁷⁴ / **Başk.** Bala sakta süyzöre, üse-kile köyzöre.¹⁷⁵ / **Tatr.** Këçë bala – këçë kayğı, olı bala – olı kayğı. “Küçük çocuk – küçük dert, büyük çocuk – büyük dert.”¹⁷⁶ / **Çuvş.** Piçik aça – piçik huyhı, pıśık aça – pıśık huyhı.¹⁷⁷

Uygr. Texeylik eşek payxanğa yarimas, baliliq xotun méhmangä (yarimas). “Sıpalı eşek tahıl öğütmeye yaramaz, çocuklu kadın misafire (ağırlamaya) yaramaz.”¹⁷⁸ / **Kırm.** Balalı musafir belalı musafir.¹⁷⁹

Ttü. Çocuklu kadın baş yolar.¹⁸⁰ / **Kumk.** Balalı katın baş yülür.¹⁸¹

Haks. İstinen sıhhanı – istı ağırıı. “Çocuk, ruh için hastalıktır.”¹⁸²

165 Şavk, Kırgız Atasözleri, 54.

166 Gürsu, Kazak Atasözleri, 408.

167 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 37.

168 Türkmen Halk Nakyllary, 239.

169 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 218.

170 Türkmen Halk Nakyllary, 352.

171 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 218.

172 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 86.

173 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 127.

174 Ay ve Emiroğlu, Uyğur Atasözlerinde Çocuk, 39.

175 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 126.

176 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 113.

177 Ceylan, Çuvaş Atasözleri, 50.

178 Doğan, Uyğur Atasözleri, 696.

179 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 45.

180 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 34.

181 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 74.

182 Erhan Aktaş, Hakas Atasözleri. (Ankara: Kömen Yayınları, 2020), 200.

12 – Çocuğun Masraflarının Çok Olması

Çocuğa bir masraf olarak bakan atasözlerine göre, çocuklar ailenin giderlerini arttırmaktadır. Ayrıca karga örneğiyle söylenen atasözüne göre ise anne, çocuklarını beslemek için kendisinin aç kalmasını göze alır:

Ttū. Çocuğun yediği helâl; giydiği haram.¹⁸³ / **Azrb.** Uşağın yediği halal, geydiyi haramdı.¹⁸⁴ / **Trkm.** Çaganyň iýeni halal, geyeni haramdyr. “Çocuğun yediği helal, giydiği haramdır.”¹⁸⁵ / **Gagz.** Uşaan imesi helalmış, ama giymesi harammış.¹⁸⁶

Ttū. Çocuklu kargaya b.k bile yetmez.¹⁸⁷ / **Trkm.** Çagaly garga poh ýetmez.¹⁸⁸ / **Başk.** Balalı kazğa yêm têmez.¹⁸⁹ / **Tatr.** Balalı kazığa çim times.¹⁹⁰ / **Nogy.** Balalı kargaga kok artpas.¹⁹¹

Ttū. Yavrulu karga (veya tavuk) doymaz.¹⁹² / **Trkm.** Jüýjeli towukdan iým artmaz, çagaly öýden - nan. “Civcivli tavuktan yem artmaz, çocuklu evden ekmek.”¹⁹³ / **Özbk.** Bâlâlik âna nânga toymäs, Bâlâlik gâz — dânga. “Çocuklu ana ekmeğe doymaz, yavrulu kaz yeme.”¹⁹⁴ / **Kumk.** Balalı kargâ toyunmas.¹⁹⁵

Uygr. Mozay samanliqni boşitar; kiçik bala nan sévitini boşitar. “Buzağı samanlığı, küçük çocuk ekme sepetini boşaltır.”¹⁹⁶

Çuvş. Açan hırımî yımra şulşi ükiççen vıssa kayat’. “Çocuk karnı, söğüt yaprağı düşünceye kadar acıdır.”¹⁹⁷

13 – Çocukların, Ebeveynlerin İşine Engel Olması

Bu anlayışa göre çocuk, annenin işlerine bir engel olarak görülmüştür. Ancak becerikli kadınların buna rağmen işlerini halledebilecekleri söylenmiştir:

Trkm. Çaga çaltyň (çalasynyň) bir elin bağlar, çamanyň – iki elin. “Çocuk hızlının bir elini bağlar, tembelin iki elini.”¹⁹⁸ / **Başk.** Bala uňğan katındyň bër kulın beyley, uňmağan katındyň ikê kulın beyley. “Çocuk, becerikli kadının bir elini bağlar, tembel kadının iki elini

183 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 208.

184 Yağubqızı, Atalar Sözi, 396.

185 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 85.

186 “Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi - Gagavuz Atasözleri -”, T. C. Kültür Bakanlığı, erişim 23. 06. 2021, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/11648,atasozlerivedeyimleripdf.pdf?0>

187 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 34.

188 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 85.

189 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 127.

190 Öner, Tatar Atasözleri, 7.

191 Çeneli, Nogay Atasözleri, 17.

192 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 34.

193 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 206.

194 Yatağan, Özbek Atasözleri, 537.

195 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 74.

196 Doğan, Uyğur Atasözleri, 542.

197 Ceylan, Çuvaş Atasözleri, 6.

198 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 85.

bağlar.”¹⁹⁹ / **Tatr.** *Bala uñğan hatınnıñ bër kılın bëyli, uñmağan hatınnıñ ikë kılın bëyli. “Çocuğu çalıñkan kadının bir kolu bağı, tembelin iki kolu bağı(dır).”*²⁰⁰ / **Kırm.** *Bala oñğan kadının bir kolını baylay, oñmaz kadının eki kolını baylay.*²⁰¹ / **Krçy.** *Sabıy cigitni bir kolun baylar, homuhnı va eki kolun da baylar. “Çocuk yiğidin bir elini bağlar, korkağın ise iki elini bağlar.”*²⁰²

Çocuğu bir engel olarak gören diğer bir atasözüne göre ise toylara giden ebeveynler çocuklarını yanlarında götürmemelidir. Çocuk, bulunduğu ortamda ebeveynlerine rahatsızlık vererek onları zor durumda bırakabilir:

Uygr. *Toyğa barsañ toyup bar, uşaq baliliriñni koyup bar. “Düğüne gitsen doyup git, küçük çocuklarını eve bırakıp git.”*²⁰³ / **Başk.** *Tuyğa barsañ, tuyıp bar, ulıñ-kızıñ kuyıp bar.*²⁰⁴

14 – Çocukların Oyuna Düşkünlüğü

Çocukların tabiatı gereği oyundan, eğlenceden hoşlandığı belirten bu anlayışa göre oynamak çocuk hakkıdır. Ayrıca Özbek atasözlerindeki anlayışa göre çok oynayan çocuk, halk katında beğeni toplamaktadır:

Ttū. *Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz.*²⁰⁵ / **Azrb.** *Abdal düyündän toydan, uşaq oyundan usanmaz.*²⁰⁶ / **Kerk.** *Uşaq oynamağtan yorulmaz, tembel yatmağtan.*²⁰⁷ / **Balk.** *Abdal düünden, çocuk oyundan bıkmaz.*²⁰⁸

Ttū. *Kazanın kaynamasına, çocuğun oynamasına bak.*²⁰⁹ / **Uygr.** *Qazanniñ qaynişiğa baq, baliniñ oynişiğa baq.*²¹⁰ / **Başk.** *Balañdın uynağanına, kazandın kaynağanına kıvan.*²¹¹

Azrb. *Oğlanın dərdi oyundur.*²¹² / **Trkm.** *Oglan oyna gider, çopan — goyna.*²¹³ / **Kerk.** *Oynamağ uşaq haqqıdı.*²¹⁴ / **Tatr.** *Sabıy hökemë – uyn.* “Çocuk hükmü – oyun.”²¹⁵ / **Kumk.**

199 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 126.

200 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 108.

201 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 44.

202 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 126.

203 Ay ve Emiroğlu, Uygar Atasözlerinde Çocuk, 40.

204 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 114.

205 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 208.

206 Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 578.

207 Hassan, Irak Türkmen Atasözleri, 123.

208 Hasan, Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri, 25.

209 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 29.

210 Ay ve Emiroğlu, Uygar Atasözlerinde Çocuk, 40.

211 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 127.

212 Yaqubqızı, Atalar Sözi, 329.

213 Türkmen Halk Nakyllary, 350.

214 Hassan, Irak Türkmen Atasözleri, 150.

215 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 114.

*Ƙart oylama süyer, yaş (çocuk) oynama süyer. “Yaşlı düşünmeyi sever, çocuk oynamayı sever.”*²¹⁶
Özbek. *Köp oynäğan bälä, El közidä älä. “Çok oynayan çocuk, el gözünde iyidir.”*²¹⁷

15 – Hareketlilik – Yaramazlık

Türk dünyası atasözlerinde çocuğa yüklenen ortak özelliklerden bir diğeri, çocuğun hareketli oluşudur. Çocuklar tabiatı gereği hareketlidir. Bu nedenle kapalı alanlardan daha çok park, bahçe gibi açık alanları sevmektedirler:

Ttū. *Ananın gönlü çocukta, çocuğunki tarlada. / Trkm.* *Ata-enenin gövni ogulda, gızda, ogul-gızın gövni dag bilen düzde. / Başk.* *Ana köñili balada, bala köñili dalada. / Kazk.* *Ananıñ köñli balada, balanıñ köñöli dalada. / Kırm.* *Ananıñ aklı balada, balanıñ aklı avada. / Krçy.* *Ana kölü – balada, bala kölü – talaada. / Krğz.* *Enenin köönü balada, balanıñ köönü talaada. / Kumk.* *Ana göñü balada, ala göñü havada. / Nogy.* *Anadıñ köñili balada, balanıñ köñili dalada. / Özbk.* *Ananıñ köñli bolada, bolanıñ köñli dalada*²¹⁸

Ayrıca bu anlayışa göre bir çocuğun yaramaz olması gerekir. Yaramazlık, tabiatı gereği çocuğa yüklenen bir özelliktir:

Özbk. *Bälä bolsä, şäh bolsin, Şah bolmäsa, yoq bolsin. “Çocuk olursa, afacan olsun, afacan olmazsa, yok olsun.”*²¹⁹ / **Uygr.** *Bala bolsa şox bolsa, bolmisa yoq bolsa.*²²⁰ / **Başk.** *Balañ bulsa – şuk bulsın, şuk bulmasa – yuk bulsın*²²¹ / **Tatr.** *Balañ bulsa şuk bulsın, ikë küzë ut bulsın; eger şulay bulmasa, dönyada da yuk bulsın.*²²² / **Altı.** *Taş ölöngö t’aaş kerek, Taş balaga erke kerek. “Taze ota yağış gerek, Küçük çocuğa yaramazlık gerek.”*²²³

Özbk. *Bäläli qorğanga bağ yetmäş. “Çocuklu mahalleye bahçe yetmez.”*²²⁴

Uygr. *Balañ köp bolsa bağ yasa, mēliñ köp bolsa tağ (yasa).*²²⁵

16 – Çocuk Büyütmenin Zorluğu

Olumlu ve olumsuz tüm yanlarına rağmen çocuk sahibi olmayı isteyen Türk topluluklarına göre çocuk sahibi olmak değerli olsa da onu büyütmek oldukça zordur. Çocuk sahibi olmak zor bir durumken, çocuğu büyütmek daha da zordur:

216 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 159.

217 Yatağan, Özbek Atasözleri, 341.

218 Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, 83.

219 Yatağan, Özbek Atasözleri, 532.

220 Ay ve Emiroğlu, Uygun Atasözlerinde Çocuk, 42.

221 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 127.

222 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 112.

223 Dilek, Altay Türklerinin Ata Sözlere, 5.

224 Yatağan, Özbek Atasözleri, 538.

225 Doğan, Uygun Atasözleri, 151.

Tatr. Bala tabu bër kıyın, bala bağı mēj kıyın. “Çocuk (bulmak) doğurmak bir güçlük, çocuk bakmak bin zorluk.”²²⁶ / **Başk.** Bala tabıv – bër kıyın, bala bağıv – mên kıyın.²²⁷

Kazk. Üş balanı ösirgenşe, üş şahar apat boladı. “Üç çocuğu yetiştirene dek, üç şehir abat olur.”²²⁸

Balk. Bir evlad büyütme, bir Sogore düzletmek.²²⁹

17 – Çocuğun Kişiliğinin - Geleceğinin Küçükken Belli Olacağı

Türk dünyasının ortak atasözlerinden olan bu anlayışa göre bir çocuğun gelecekte iyi ya da kötü bir kişi olacağı ve akıllı henüz doğduğunda belli olur:

Ttü. Adam olacak çocuk bokundan bellidir. / **Trkm.** Adam bolcak çağa pohundan belli. / **Kbrs.** Adam olacag çocuk bokundan bellidi. / **Blgr.** Ei uşak, bokundan belli olur. / **Kazk.** Bolar bala bogınan. / **Krgz.** Bolon bala bogunan.²³⁰ / **Azrb.** Adam olacaq uşaq poxundan mâşhurdur.²³¹ / **Kerk.** Adam olacağı uşağ, pohınnan me'lümdi.²³² / **Balk.** Çocuk bokundan belli olur.²³³ / **Uygr.** Boluşluq mozay poqidin melum, boluşluq ziraet kakidin (melum).²³⁴

Trkm. Boljak oğlan başda belli²³⁵ / Boljak oğlan yaşlykdan bellidir.²³⁶ / **Balk.** Çocuk küçüklüğünden belli olur.²³⁷ / **Özbk.** Bolädigan bâlä bâsidän mal'um.²³⁸ / **Uygr.** Tériq qulığıdin melum, bala kiçikidin. “Darı kulağından, çocuk küçüklüğünden belli olur.”²³⁹ / **Başk.** Bulır at kolon saktan bilgelê, bulır bala bala saktan bilgelê.²⁴⁰ / **Çuvş.** Laşa pulsassa tiharan palli, şın pulsassi açaran palli. “Atın nasıl olacağı taylıktan belli, insanın nasıl olacağı çocukluktan belli.”²⁴¹ / **Haks.** Attıñ çoriğı kiçigdeñ, kiziniñ çahsız çiiñteñ. “Atın yürüyüşü küçüklükte, kişinin iyisi çocuklukta (belli olur).”²⁴² / **Tele.** Aş qılгада, pala kiçüde. “Ekmek buğdaydan, çocuk küçüklükten belli olur.”²⁴³

226 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 108.

227 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 126.

228 Gürsu, Kazak Atasözleri, 433.

229 Hasan, Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri, 35.

230 Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, 55.

231 Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 577.

232 Hassan, Irak Türkmen Atasözleri, 50.

233 Hasan, Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri, 40.

234 Doğan, Uygur Atasözleri, 187.

235 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 80.

236 Türkmen Halk Nakylları, 21.

237 Hasan, Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri, 40.

238 Yatağan, Özbek Atasözleri, 592.

239 Doğan, Uygur Atasözleri, 703.

240 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 129.

241 Ceylan, Çuvş Atasözleri, 40.

242 Aktaş, Hakas Atasözleri, 170.

243 Cengiz, Teleüt Atasözleri, 4.

Dltü. Boldaçı buzagu öküž ara belgülg. (Olacak buzağı, öküzler arasında belli(dir)²⁴⁴ / **Azrb.** Öküž olacaq dana bugünden / poxundan bilinär.²⁴⁵ / **Kazk.** Bolatın buzaw sıyr arasında belgili.²⁴⁶ / **Kumk.** Ögüz bolacaq tana tanavundan belgili.²⁴⁷

Tiü. Olacak adam on beşinde baş olur, olmayacak adam kırk yaşında da çocuk olur.²⁴⁸ / **Trkm.** Boljak oğlan on başında baş bolar; Bolmajagy yigrimi başde yaş bolar.²⁴⁹ / **Uygr.** Bolidiğan on yêşida baş bolur, bolmaydiğan qiriq yaşta yaş bolur.²⁵⁰ / **Başk.** Bay balası un bişke yêtkes baş, Yarlı balası utızğa yêtkes te yeş.²⁵¹ / **Kırm.** Olacak bala on yaşında baş bolur.²⁵² / **Krçy.** Bolur adam on cılında baş bolur, bolmaz adam kırk cılında çaş bolur.²⁵³

Tiü. Akıllı çocuk belendiğinde (beşikte) belli olur.²⁵⁴ / **Azrb.** Ağıllı uşaq bäläkdä özünü qöstärär.²⁵⁵ / **Kazk.** Bolar bala besikte bulqınar, bolar qulın jelide julqınar. “Adam olacak çocuk beşikte debelenir, at olacak kulun jelide silkinir.”²⁵⁶ / **Kırm.** Olacak bala beşiginde belli.²⁵⁷

Tiü. Adam olacak çocuk bakışından bellidir.²⁵⁸ / **Trkm.** Adam çykjak oğlan alysa garar. “Adam olacak çocuk uzağa bakar.”²⁵⁹ / **Özbk.** Ādām boldıgan bālā ālisga qarar.²⁶⁰

Tiü. Yedisinde neyse yetmişinde de odur. / **Kbrs.** Yedisinda neyse yetmişinde da odur. / **Kırm.** Yedisinde ne bolsa yetmişinde odur.²⁶¹ / **Azrb.** Yeddisindä nâ idi isâ yetmişindä dâ odur.²⁶² / **Azrb.** Doqquzunda nâ isâ doxsanında da odur.²⁶³ / **Trkm.** Ýedisinde nâhili bolsa, ýetmişinde-de şoldur.²⁶⁴ / **Balk.** Ne ise yedide, odur yetmişte.²⁶⁵ / **Özbk.** Toqqızidä qandây — toqsânidä sundây.²⁶⁶

Kazk. At bolar tay sayaqqa üyir, adam bolar bala qonaqqa üyir. “At olacak tay kendi başına gezmeye heveslidir, adam olacak çocuk misafire düşkündür.”²⁶⁷ / **Nogy.** Édem bolar

244 Ercilasun, Dîvânü Lugâti't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri, 190.

245 Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 578.

246 Gürsu, Kazak Atasözleri, 791.

247 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 96.

248 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 30.

249 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 80.

250 Doğan, Uygur Atasözleri, 186.

251 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 79.

252 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 80.

253 Tavkul, Nartların Sözü, 86.

254 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 25.

255 Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 577.

256 Gürsu, Kazak Atasözleri, 329.

257 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 80.

258 Özay Karadağ, Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Çocuk ve Çocukluk, 116.

259 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 14.

260 Yurtbaşı, Özbekistan'dan ve Anadolu'dan Çocuk Atasözleri, 88.

261 Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, 473.

262 Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 578.

263 Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 578.

264 Türkmen Halk Nakyllary, 276.

265 Hasan, Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri, 70.

266 Yatağan, Özbek Atasözleri, 337.

267 Gürsu, Kazak Atasözleri, 306.

*baladıñ, kisi minen isi bar, edem bolmas baladıñ kisi minen nesi bar. “Adam olacak çocuğun, kişi ile işi var, adam olmayacak çocuğun kişiyle ne işi var?”*²⁶⁸

18 – Çocuğun Geleceğinin – Aklının Bilinemeyeceği

Türk dünyası atasözlerinde aynı durum hakkında birbirine zıt düşünceler de bulunmaktadır. Çocuk sahibi olmayı olumlayan ve olumsuzlayan düşüncelerin bir arada bulunması gibi çocuğun geleceğinin, kişiliğinin, aklının küçükken belli olacağı ve olmayacağını belirten düşünceler de bir arada bulunmaktadır:

Uygr. *Bala bizniñ, eqli öziniñ. “Çocuk bizim, aklı kendisinin.”*²⁶⁹ / **Krgz.** *Balanın özün töröyt; kıyal-corugun (koşo) töröböyt. “Çocuğun kendisini doğurur; düşünce tarzını (birlikte) doğurmaz.”*²⁷⁰ / **Tatr.** *Bala üzëñnëkë bulsa da, aqılı üzëñnëkë tügël.*²⁷¹ / **Haks.** *Pala homayın ice pılbeen, ice homayın pala pılbeen. “Balanın kötülüğünü anası bilmez, ananın kötülüğünü bala bilmez (görmez/görmezlikten gelir.)”*²⁷²

Krgz. *Beşiktegi balanın, bek boloorun kim bilet; karındagı balanın, han boloorun kim bilet. “Beşikteki çocuğun bey olacağını kim bilir; karındaki çocuğun han olacağını kim bilir.”*²⁷³ / **Başk.** *Karında yatkan balanıñ han bulasın kêm bëlêr? Bilevze yatkan balanıñ bëy bulasın kêm bëlêr? “Bilev: Kundak”*²⁷⁴

19 – Doğru Sözlülük ve Duyduğu Sözü Başkasına Taşıma

Çocuklar zihinsel gelişimlerini tamamlayacak seviyeye gelene kadar doğru yanlış ayırımı yapamazlar. Bu nedenle duydukları her sözü çevrelerindeki kişilere taşırlar. Bu durum Türk dünyası atasözlerine de yansımıştır. Bu anlayışa göre çocuk, aile bireylerinin evdeki konuşmalarını, özel olup olmamasına bakmadan dışarıya taşırlar. Bu nedenle bir kişinin ya da bir ailenin sırları ve özel durumları hakkında çocuklardan kolaylıkla bilgi alınabilir:

Ttü. *Çocuktan al haberi. / Gagz.* *Çocuktan al haberi. / Kbrs.* *Çocukdan al haberi.*²⁷⁵

Ttü. *Haberin doğrusunu oğlandan al*²⁷⁶ / **Azrb.** *Sözün düzünü uşaqdan xəbər al*²⁷⁷ / **Trkm.** *Dogry habary çagadan al.*²⁷⁸ / **Kerk.** *Doğru haberi uşağtan (çocuktan) al.*²⁷⁹ / **Kşky.** *Sözün*

268 Çeneli, Nogay Atasözleri, 21.

269 Ay ve Emiroğlu, Uygar Atasözlerinde Çocuk, 39.

270 Şavk, Kırgız Atasözleri, 53.

271 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 108.

272 Okutan ve Davletov, Bilgiler Sözü, 71.

273 Şavk, Kırgız Atasözleri, 66.

274 Надришина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 138.

275 Gökçeoğlu, Kıbrıs Türk Atasözleri, 188.

276 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 208.

277 Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 577.

278 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 103.

279 İhsan S. Vafı, *Irak Türklerinde Deyimler ve Atasözleri*. (İstanbul: Fuzûlî Yayınları, 1985), 278.

*açığını ya deliden aıla ya uşakdan.*²⁸⁰ / **Başk.** Süzzên turasın balanan işêt.²⁸¹

Ttü. Büyükle evde söyler, çocuklar damda beyan eder.²⁸² / **Kbrs.** Büyük söyler bucakta, çocuk söyler sokakta.²⁸³ / **Kerk.** Uşaq évde ne éşitse, yazda onı diyer.²⁸⁴ / **Kazk.** Awıladağını atadan sura, üydeğini baladan sura. “Köydeğini dedeye sor, evdeğini çocuğa sor.”²⁸⁵

Ttü. Çocuklu evde sır durmaz.²⁸⁶ / **Kerk.** Uşaqılı évde sır qalmaz.²⁸⁷ / **Özbk.** Bâlâli üyda sir yâtmäs.²⁸⁸ / **Uygr.** Baliliq öyde sir yatmas.²⁸⁹ / **Krgz.** Balaluu üydö sır cok; ooruluu üydö ır cok. “Çocuklu evde sır yok, hastalıklı evde şarkı yok.”²⁹⁰ / **Başk.** Balalı öyze sêr yatmas.²⁹¹ / **Kirm.** Balalı evde sır tutmaz.²⁹²

Ttü. Çocuğun olduğı yerde kov (dedikodu, gıybet) olmaz.²⁹³ / **Azrb.** Uşaqılı evdä qiybât olmaz.²⁹⁴ / **Trkm.** Balaly öyde gybat ýok, balasyz öyde-gurbar. “Çocuklu evde gıybet yok, çocuksuz evde kuvvet (huzur).”²⁹⁵ / **Özbk.** Bâlâli üydä gıybat yoq.²⁹⁶ / **Uygr.** Baliliq öyde geyvet yoq.²⁹⁷ / **Kirm.** Bala olğan evde ôşek olmaz.

20 – Çocukların İstekleri

Bu anlayışa göre çocuklar zamansız isteklerde bulanabilir. Gördüğü her şeyi isteyen çocuk, istediğinin yerine getirilip getirilemeyeceğini düşünmez:

Ttü. Aç aman bilmez, çocuk zaman bilmez.²⁹⁸ / **Azrb.** Ac aman bilmäs, uşaq zaman²⁹⁹ / **Trkm.** Aç aman bilmez, çağa (uşak) zaman bilmez.³⁰⁰ / **Kerk.** Ac aman bilmez, çocuğ zaman bilmez.³⁰¹ / **Kşky.** Ac aman bilmez, uşak zaman.³⁰²

280 Aghdam Anavrian, Kaşkay Türklerinde Atasözleri, 80.

281 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 1290.

282 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 209.

283 Gökçeoğlu, Kıbrıs Türk Atasözleri, 62.

284 Hassan, Irak Türkmen Atasözleri, 154.

285 Gürsu, Kazak Atasözleri, 313.

286 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 28.

287 Hassan, Irak Türkmen Atasözleri, 123.

288 Yatağan, Özbek Atasözleri, 496.

289 Doğan, Uygur Atasözleri, 153.

290 Şavk, Kırgız Atasözleri, 47.

291 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 127.

292 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 45.

293 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 216.

294 Yağubqızı, Atalar Sözi, 396.

295 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 58.

296 Yatağan, Özbek Atasözleri, 495.

297 Doğan, Uygur Atasözleri, 153.

298 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 208.

299 Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 578.

300 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 11.

301 Hassan, Irak Türkmen Atasözleri, 48.

302 Aghdam Anavrian, Kaşkay Türklerinde Atasözleri, 2.

*Azrb. Uşaq gördüyünü ister*³⁰³ / *Başk. Küñel – bala: kürgenên téley.*³⁰⁴

*Azrb. Uşaq vardır-yoxdur bilməz*³⁰⁵ / *Kşky. Uşaq var-yoh bilmez.*³⁰⁶

21 – Çocuklara Güvenilemeyeceği

Bu anlayışa göre çocuklarla yolculuk yapmak tehlikelidir. Kendisine bir kötülük geldiğinde ağlayan çocuk, yoldaşının başına bir şey gelirse ona gülecektir. Ayrıca çocuk, çevresindekilere de zarar verebilir:

*Ttü. Çocukla yola çıkma, eşeği yıkılırsa ağlar, eşekten düşersen güler.*³⁰⁷ / *Azrb. Uşaqqla yola çıxma, eşşäyi yıxılsa ağlar, eşşäkdän yıxılсан*³⁰⁸ / *Kşky. Uşağınan yol gédme, eşşegi yıhıldı ağlayar, eşşegin yıhıldı güler.*³⁰⁹ / *Uygr. Bala bilen yolğa çüşmen.*³¹⁰

*Özbk. Bälädan qarindâş bolmäs. (Çocuktan kardes olmaz.)*³¹¹

*Uygr. Bovaq söygenni bilmes, momay toyğininibilmes.*³¹²

*Çuvş. Aça – pıçana şanakan tıme sukkır pulnı, tet. “Çoluk çocuğa güvenen büsbütün kör olur, derler.”*³¹³

22 – Çocukların Korunmasının Gerekliliği

Bu anlayışa göre ebeveynler çocuklarını daima gözetim altında bulundurmalıdır. Çocukları yaralayabilecek eşyaları onlardan uzak tutmalı, onlar için güvenli ortamlar oluşturmalıdır.

*Trkm. Çaga pıçak bermeseñ, bir ağlar, berseñ-iki ağlar. “Çocuğa bıçak vermesen bir ağlar, versen iki ağlar.”*³¹⁴ / *Kazk. Balağa pışaq bermeseñ bir jılar, pışaq berseñ eki jılar.*³¹⁵ / *Tatr. Balağa pıçak bermeseñ bër yılar, birseñ – ikëyılar.*³¹⁶ / *Krçy. Sabiyge bıçak bermeseng bir cılar, berseng eki cılar*³¹⁷

*Ttü. Çocuk korunaklı yere meraklı.*³¹⁸

*Azrb. Uşağın vurmamağına baxma, daşın böyüyündən yapışar.*³¹⁹

303 Güngör, Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 576.

304 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 220.

305 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 578.

306 Aghdam Anavrian, Kaşkay Türklerinde Atasözleri, 26.

307 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 28.

308 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 577.

309 Aghdam Anavrian, Kaşkay Türklerinde Atasözleri, 26.

310 Doğan, Uygur Atasözleri, 146.

311 Yatağan, Özbek Atasözleri, 521.

312 Doğan, Uygur Atasözleri, 188.

313 Ceylan, Çuvaş Atasözleri, 6.

314 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 85.

315 Gürsu, Kazak Atasözleri, 317.

316 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 109.

317 Tavkul, Nartların Sözü, 188.

318 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 27.

319 Yaqubqızı, Atalar Sözi, 396.

Trkm. Oglanyň eline daş berme. “Çocuğun eline taş verme.”³²⁰

Uygr. Bala baksan qumluqta baq, malni baqsan sayliqta (baq).³²¹

23 – Ağlayarak İhtiyaçlarını Belirtme

Çocuklar dil gelişimini tamamlayana dek konuşmakta güçlü çeker, isteklerini anlaşılır bir biçimde dile getiremez. Ancak acıkma, temizlik gibi ihtiyaçlarının giderilmesi için bir şekilde kendilerini ifade etmeleri gerekmektedir. Konuşarak kendini ifade edebilecek seviyeye gelmeyen çocuklar, kendilerini ağlayarak ifade etmektedir:

Tiü. Ağlamayan çocuğa meme vermezler. / **Trkm.** Aglamadık oglana emçek yok. / **Gagz.** Aalmayan uşaa meme vermezler. / **Kerk.** Yıglamıyna uşağa emcek vermezler. / **Özbk.** Bala yıglamasa, ana süt bermes. / **Uygr.** Bala yiglimisa, ana emçek salmas. / **Kazk.** Jılamagan balaga emşek bermeydi. / **Krgz.** İylabagan balaga emçek çok. / **Kırm.** Aglamayan balaga emçek bermezler. / **Başk.** İlamagan balaga imsäk birmäyler. / **Çuvş.** Aça makarmaşar amaşe iltmest. / **Haks.** Ilgaban palaa as pirilbecen. / **Yakt.** İtaabat oğonu emseh teebetter.³²² / **Uygr.** Bala baksan qumluqta baq, malni baqsan sayliqta (baq)³²³

24 – Soya Çekim

Kurt, it, elma gibi örneklerin kullanıldığı Türk dünyası atasözlerinin bu ortak anlayışına göre çocuk, dış görünüş ve kişilik özellikleri bakımından ebeveynlerine ve yakın akrabalarına benzeyecektir.

Tiü. Anasına bak, kızını al, kenarına bak bezini al. / **Trkm.** Enesini görüp, kızın al, gırasını görüp sizin al. / **Gagz.** Anasına bak, danasını al. / **Kbrs.** Anasına bag kızını al, kenarına bag bezini al. / **Kerk.** Kenarına bah bezini al, nenesine bah kızını al. / **Özbk.** Milkini kör, bozını al, anasını kör, kızını al. / **Uygr.** Ana körüp kız al, kirkak körüp böz al. / **Kazk.** Anasın körüp, kızın al, ayagın körüp, asın al. / **Krgz.** Enesin körüp, kızın al, eşigin körüp, törünö öt. / **Başk.** Āsāhinā karap kızını al. / **Tatr.** Anasına karap kızın al, kıryına karap büzen al. / **Nogy.** Ayagın körüp, asın iş, anasın körüp, kızın al. / **Kırm.** Basmasına köre bezi, anasına köre kızı. / **Krçy.** Anasına karab, kızın al, atasına karab çaşına bar. / **Çuvş.** Amaşne pah ta, herne il. / **Kumk.** Anasına bak kızın al, darayna bak bezin al. / **Tuva.** İyezın körgeş uruun al. / **Haks.** İnezine körüp hızın al, küzine köree çüktenis al.³²⁴ / **Azrb.** Anasına bax, qızını al, qırağına bax, bezini al³²⁵ / **Balk.** Anasını bak kızını al, çenarını bak bezini al.³²⁶

320 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 236.

321 Doğan, Uyğur Atasözleri, 147.

322 Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, 62-63.

323 Doğan, Uyğur Atasözleri, 147.

324 Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, 81-82.

325 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 558.

326 Hasan, Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri, 29.

Ttū. Oğul babaya, kız anaya çeker/yar olur/yarar.³²⁷ / **Azrb.** Anaları nâdir ki danası da nâ olsun³²⁸ / **Trkm.** Ogul ojaga çeker.³²⁹ / **Kbrs.** Anasına göre danası, eşeğine göre sıpası.³³⁰ / **Kerk.** Uşağ yen şohuma, yen tohuma çeker.³³¹ / **Balk.** Nası anası öyle danası.³³² / **Tatr.** Ağaçına küre alması, anasına küre balası.³³³ / **Başk.** Nesêlê nindey – balası şunday.³³⁴ / **Çuvş.** Aşşı – amışı yepile, açi – pîçi te şapla. “Anne – baba nasılsa, çoluk-çocuk da öyle.”³³⁵ / **Haks.** İdi haydağnıñ, münî andağ; Ulii haydağnıñ, tölî andağ. “Eti neyse çorbası da ondan, atası nasılsa soyu da öyledir.”³³⁶

Ttū. Kurdun eniği kurt olur.³³⁷ / **Azrb.** Qurd balası qurd olar; eşşək balası qoduq.³³⁸ / **Trkm.** Böriniñ balasy böri bolar.³³⁹ / **Kerk.** Qurt balası qurt olı.³⁴⁰ / **Kşky.** Qurd uşağı qurd olar.³⁴¹ / **Uygr.** Böriniñ balısı böre.³⁴² / **Krgz.** Börü balası, it bolboyt.³⁴³ / **Krçy.** Börünü balası börü bolur.³⁴⁴ / **Haks.** Püürdiñ oolğı kuragan nimes. “Kurdun oğlu kuzu olmaz.”³⁴⁵ / **Altı.** Böriniñ balazı da börü bolar.³⁴⁶ / **Tele.** Pörüniñ palazı da pörü polor.³⁴⁷

Trkm. Gurt çagasyndan ekdi bolmaz. “Kurt yavrusundan evcil hayvan olmaz.”³⁴⁸ / **Özbk.** Börining Bâlâsını börkingdâ bâqsäng hām el bolmās. “Kurdun yavrusuna kalpagında baksan bile evcil olmaz.”³⁴⁹ / **Kazk.** Böri balası asırağanmen iyt bolmas. “Kurt yavrusu beslemekle it olmaz.”³⁵⁰ / **Başk.** Bürê balasın bürêkke salsañ da kol bulmay, kêşê balasın kutıkka salsañ da kol bulmay.³⁵¹ / **Kumk.** Börkge salğan bulan, börü bala it bolmas. “Börke koymakla kurt yavrusu it olmaz.”³⁵²

327 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 214.

328 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 556.

329 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 239.

330 Gökçeoğlu, Kıbrıs Türk Atasözleri, 56.

331 Hassan, Irak Türkmen Atasözleri, 154.

332 Hasan, Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri, 69.

333 Öner, Tatar Atasözleri, 14.

334 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 142.

335 Ceylan, Çuvaş Atasözleri, 7.

336 Aktaş, Hakas Atasözleri, 194.

337 Karadağ, Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 118.

338 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 557.

339 Türkmen Halk Nakyllary, 182.

340 Hassan, Irak Türkmen Atasözleri, 108.

341 Aghdam Anavrian, Kaşkay Türklerinde Atasözleri, 94.

342 Ay ve Emiroğlu, Uygar Atasözlerinde Çocuk, 41.

343 Şavk, Kırgız Atasözleri, 76.

344 Tavkul, Nartların Sözü, 89.

345 Aktaş, Hakas Atasözleri, 285.

346 Dilek, Altay Türklerinin Ata Sözlere, 11.

347 Cengiz, Teleüt Atasözleri, 7.

348 Türkmen Halk Nakyllary, 232.

349 Yatağan, Özbek Atasözleri, 224.

350 Gürsu, Kazak Atasözleri, 565.

351 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 129.

352 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 92.

Ttū. Armut, ağacından uzak düşmez.³⁵³ / **Azrb.** Alma öz ağacından uzağa düşmәz.³⁵⁴ / **Azrb.** Armud ağacından uzaq düşmәz.³⁵⁵ / **Trkm.** Miwe agajyndan daşa düşmez.³⁵⁶ / **Gagz.** Armut aacından yiraa düşmâzmiş.³⁵⁷ / **Kerk.** Méve ağacınnan uzağ düşmez.³⁵⁸ / **Kşky.** Alma ağacından alma düşer, héyva ağacından héyva.³⁵⁹ / **Balk.** Armut ağacından uzak düşmez.³⁶⁰ / **Balk.** Müve ağacından uzak düşmes.³⁶¹ / **Uygr.** Alma (amut) yağıçidin yiray çüşmes.³⁶² / **Krgz.** Alma sabıgınan alıs tüşpöyt.³⁶³ / **Kazk.** Alma, ağaşınan alıs tüşpeydi.³⁶⁴ / **Başk.** Alma ağasınan alıs töşmes.³⁶⁵ / **Nogy.** Alma tereginnen alıs tüşpes.³⁶⁶ / **Krçy.** Alma tereginden keng ketmez.³⁶⁷ / **Kumk.** Alma tereginden ari tüşmes.³⁶⁸ / **Çuvş.** Ulmi yivîşşinçen ayakka ükmest. “Elma, ağacından uzağa düşmez.”³⁶⁹

Azrb. İt balası it olur.³⁷⁰ / **Kerk.** Köpegtен olan bala köpeg oli.³⁷¹ / **Başk.** Êt balası - êt.³⁷² / **Uygr.** At balisi at, şir balisi şir bolur.³⁷³ / **Haks.** İt paladı aday bolmas. “İt yavrusu kurt olmaz.”³⁷⁴ / **Kary.** At balası at, it’balası it’. “at yavrusu at, köpek yavrusu da köpek (olur)”³⁷⁵

Azrb. Arslanın balası arslan olar.³⁷⁶ / **Trkm.** Şir balasy şir bolar.³⁷⁷ / **Uygr.** Arslanniñ balisi arslan bolur.³⁷⁸ / **Başk.** Arıslan balası arıslan bulır.³⁷⁹ / **Tatr.** Arıslan balası arıslan bulır.³⁸⁰ / **Özbk.** Ąrslān Bālāsi ārslān bolur, Siçqān Bālāsi siçqān bolur. “Aslan yavrusu aslan olur, fare

353 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 107.

354 Yağubqızı, Atalar Sözi, 39.

355 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 449.

356 Türkmen Halk Nakyllary, 339.

357 “Gagavuz Atasözleri”, 2.

358 Hassan, Irak Türkmen Atasözleri, 109.

359 Aghdam Anavrian, Kaşkay Türklerinde Atasözleri, 13.

360 Hasan, Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri, 29.

361 Hasan, Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri, 69.

362 Ay ve Emiroğlu, Uygur Atasözlerinde Çocuk, 41.

363 Şavk, Kırgız Atasözleri, 18.

364 Gürsu, Kazak Atasözleri, 297.

365 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 121.

366 Çeneli, Nogay Atasözleri, 13.

367 Tavkul, Nartların Sözü, 35.

368 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 47.

369 Ceylan, Çuvaş Atasözleri, 86.

370 Yağubqızı, Atalar Sözi, 240.

371 Hassan, Irak Türkmen Atasözleri, 106.

372 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 149.

373 Doğan, Uygur Atasözleri, 121.

374 Aktaş, Hakas Atasözleri, 200.

375 Mehmet Ölmez, “Tuva Atasözlerinden Seçmeler”. *Sibirische Studien*, 2009, 32.

376 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 556.

377 Türkmen Halk Nakyllary, 451.

378 Doğan, Uygur Atasözleri, 122.

379 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 122.

380 Öner, Tatar Atasözleri, 7.

yavrusu fare olur.”³⁸¹ / **Krçy.** Aslandan aslan tuvar.³⁸²

Azrb. Qoç igiddən qoç törer.³⁸³ / **Trkm.** Mert yigitden mert dogar.³⁸⁴ / **Özbk.** Er Bâlâsı erdäy bolâr.³⁸⁵ / **Başk.** Batırızın ulı da batır.³⁸⁶

Tiü. Oğlan dayıya kız halaya çeker. / **Kbrs.** Oğlan dayıya çeker kız da halaya. / **Kşky.** Oğul dayıya çeker, kız bibiye.³⁸⁷ / **Kerk.** Oğlan dayıya, kız halaya.³⁸⁸

25 – Her Çocuğun, Soyuna Çekmeyeceği

Çocukların, ebeveynlerine ve yakın akrabalarına benzeyeceğini belirten görüşün yanında bunun zıttını savunan görüşler de bulunmaktadır. Buna göre doğan her çocuk, ebeveynlerine benzemeyecektir. Ayrıca aynı anne babadan olan çocuklar da birbirinden farklı olabilir:

Tiü. Âlimden zalim, zalimden âlim doğar.³⁸⁹ / **Özbk.** Ahmâqdan — çaqmâq, dânadan — ahmâq. “Ahmaktan alim, alimden ahmak olur.”³⁹⁰ / **Kazk.** Tentekten tekti de tuwadı, teli de tuwadı. “Yaramaz kişiden soylu da doğar, haylaz da doğar.”³⁹¹

Trkm. Ata tartyp ogul dogmaz, enä tartyp — gyz.³⁹² / **Özbk.** Ânaga ohşab qız tugilmäs, Âtaga ohşab — ogil.³⁹³ / **Kazk.** Atağa tartyp ul tuwmas, anağa tartyp qız tuwmas.³⁹⁴ / **Başk.** Atasına okşap ul tıvmas, inesêne okşap kız tıvmas.³⁹⁵ / **Tatr.** Ataga tartyp ul tumas, anaga tartyp kız tumas.³⁹⁶ / **Nogy.** Ataga usap ul tuvmas, anaga usap kız tuvmas.³⁹⁷

Trkm. Ýagşy atadan dâli çaga-da dogar.³⁹⁸ / **Kazk.** Bir anadan jaqsı da jaman da tuwadı.³⁹⁹ / **Başk.** Yakşınan yaman tıvğan.⁴⁰⁰ / **Tatr.** Yahşıdan yaman tuğan, yamanan yahşı tuğan.⁴⁰¹

381 Yatağan, Özbek Atasözleri, 319.

382 Tavkul, Nartların Sözü, 53.

383 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 557.

384 Türkmen Halk Nakyllary, 339.

385 Yurtbaşı, Özbekistan’dan Çocuk Atasözleri, 89.

386 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 241.

387 Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, 394.

388 Ali Hassan, Irak Türkmen Atasözleri, 113.

389 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 214.

390 Yatağan, Özbek Atasözleri, 536.

391 Gürsu, Kazak Atasözleri, 671.

392 Türkmen Halk Nakyllary, 140.

393 Yatağan, Özbek Atasözleri, 59.

394 Gürsu, Kazak Atasözleri, 309.

395 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 125.

396 Öner, Tatar Atasözleri, 14.

397 Çeneli, Nogay Atasözleri, 15.

398 Türkmen Halk Nakyllary, 480.

399 Gürsu, Kazak Atasözleri, 324.

400 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 155.

401 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 116.

*Tiü. Ak koyunun kara kuzusu da olur.*⁴⁰² / *Uygr. Aq qoydin qara qozimu tuğulidu.*⁴⁰³ / *Başk. Kara sıyrızan da ak bızav tıvğan.*⁴⁰⁴

26 – Zamanın Yaşadığı Çevreden Etkileneceği

Türk toplulukları atasözlerinde yaygın olmayan bu görüşe göre Uygur, Kazan Tatar ve Başkurt Türklerinin atasözlerinde rastlanmaktadır. Buna göre çocuklar, doğduğu zamanın özelliklerinden, genel durumundan etkilenmektedir:

*Uygr. Bala öz zamanığa oxşap tuğular.*⁴⁰⁵ / *Tatr. Bala, tusa, zamanasına oħşar. “Çocuk doğsa zamanesine benzer.”*⁴⁰⁶ / *Başk. Bala zamanına okşap tıva.*⁴⁰⁷

27 – Çocukların Yaptığı İşin Düzgün Olmayacağı

Türk topluluklarının hemen tamamında karşılaştığımız bu anlayışa göre çocuklar, kendilerine verilen görevleri doğru şekilde yerine getiremez. Ancak çocukların gelişimleri açısından birtakım işleri yapması gereklidir. Burada anne babaya düşen görev, çocukların yaptığı işlerde onlara göz kulak olmak ve kılavuzluk yapmaktır:

*Tiü. Çocuğa iş buyur, izinden kendin yürü. / Trkm. Oglana yumuş buyur, izindan özün yüyür. / Kbrs. Çocuğa iş buyur, arkasından koş dur. / Hrsn. Çakya buyur, ardundan yügür. / Blgr. Uşağı işe koş, sen de ardına koş. / Kerk. Uşağa iş ısmarlayan gerek arhasıyca getsin. / Özbk. Bolaga iş buyur, ketidan öziñ yugur. / Uygr. Balini işka buyrup, keynidin özeñ yüger. / Kazk. Balanı jumsasan artınan özin barasın. / Kırm. Balanı suvğa yiber de, artından öziñ ket. / Krçy. Sabiyni iske buyır, artınan öziñ ket.*⁴⁰⁸ / *Azrb. Uşağa iş buyur, dalınca yüyür.*⁴⁰⁹ / *Kşky. Uşağı yolla iş dalıça, öziñ de fõri düş dalıça.*⁴¹⁰ / *Başk. Balan yomoşka kitse, artınan üzeñ bar.*⁴¹¹ / *Tatr. Balanı yomışka ciberseñ artınan üzeñ bar.*⁴¹² / *Kumk. Yaşlağa buvar, tek tergevsüz qoyma. “Çocuklara havale et; ama gözet.”*⁴¹³

402 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 214.

403 Ay ve Emiroğlu, Uygur Atasözlerinde Çocuk, 41.

404 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 154.

405 Doğan, Uygur Atasözleri, 149.

406 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 108.

407 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 126.

408 Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, 184-185.

409 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 577.

410 Aghdam Anavrian, Kaşkay Türklerinde Atasözleri, 26.

411 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 127.

412 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 110.

413 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 265.

*Ttū. Çocuk, çocuğun yaptığı iş eksik.*⁴¹⁴ / *Trkm. Bala-balanın işi çala.*⁴¹⁵ / *Uygr. Bala, kılğan işi çala.*⁴¹⁶ / *Krgz. Bala, balanın kılğan işi çala*⁴¹⁷ / *Kazk. Bala, balanın isi şala.*⁴¹⁸

28 – Kız ve Erkek Çocuğa Bakış Açısı

Türk dünyası atasözlerinde kız ve erkek çocuğa bakış açısıyla ilgili sözler bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili atasözlerine bakıldığında, birbirinin zıttı ifadeler görülmektedir. Aynı Türk topluluğu içinde kimi ifadelerde kız çocuğa olumlu gözle bakılırken, kimi ifadelerde kız çocuğu ailenin bir bireyi olarak bile görülmemektedir.

a. Kız Çocuğa Bakış Açısı

a. 1. Nazlılık: Türk halklarının kıza yüklediği karakteristik özelliklerden biri nazlı olmaktır.

*Ttū. Çok sözün azı iyi, kız çocuğunun nazı iyi.*⁴¹⁹ / *Azrb. Qız evi, naz evi*⁴²⁰ / *Trkm. Gyzy baryň nāzi bar, ogly baryň — döwleti.*⁴²¹ / *Özbk. Qızli üy — nāzli üy, Oğilli üy — sāzli üy. “Kızlı ev nazlı, oğullu ev sazlı evdir.”*⁴²² / *Kazk. Qızı bardıñ nazı bar.*⁴²³ / *Tatr. Kızı barnıñ nazı bar.*⁴²⁴

a. 2. Evin Güzelliği, Anlamı ve Bir Zenginlik Olarak Kız Çocuğu: Bu anlayışa göre kız çocuklar evin güzelliği, aydınlığı olarak görülmektedir. Kız çocuğa sahip olmak bir zenginlik olarak görülürken kız çocuklar altın gibi değerli görülmüştür:

*Ttū. Dünyanın tadı göz, aşın tadı tuz, evin tadı kız.*⁴²⁵ / *Azrb. Qız aydınlıqdır*⁴²⁶ / *Azrb. Qız uşağı evin yaraşığı.*⁴²⁷ / *Özbk. Qız bālā — üy ziynāti. “Kız çocuk, ev güzelliğidir.”*⁴²⁸ / *Uygr. Qız bala öy zinniti. “Kız çocuk ev ziyneti.”*⁴²⁹ / *Kazk. Jılqısız üydiñ sāni joq, qızsız üydiñ sıyqı joq. “Atsız evin güzelliği yok, kızsız evin biçimi yok.”*⁴³⁰ / *Başk. Kız bala — öy ziynetê.*⁴³¹ / *Tatr. Kız bala — öy zinnetě. “Kız çocuk — ev ziyneti.”*⁴³²

414 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 28.

415 Geldiyev ve Karayunusolu, Türkmen Atasözleri, 57.

416 Ay ve Emiroğlu, Uygur Atasözlerinde Çocuk, 40.

417 Şavk, Kırgız Atasözleri, 52.

418 Gürsu, Kazak Atasözleri, 317.

419 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 42.

420 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 572.

421 Türkmen Halk Nakyllary, 244.

422 Yatağan, Özbek Atasözleri, 550.

423 Gürsu, Kazak Atasözleri, 409.

424 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 42.

425 Karadağ, Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Çocuk, 119.

426 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 573.

427 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 573.

428 Yatağan, Özbek Atasözleri, 377.

429 Ay ve Emiroğlu, Uygur Atasözlerinde Çocuk, 41.

430 Gürsu, Kazak Atasözleri, 373.

431 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 141.

432 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 39.

Tatr. Ullı kēşē – urta bay, kızıl kēşē - kızıl bay. “Oğullu kişi – orta zengin, kızıl kişi – kızıl(çok) zengin.”⁴³³ / **Haks.** Hıs – kızı payı. “Kız, insanın zenginliğidir.”⁴³⁴

Azrb. Qız qızıl alma, qızı gözdän salma⁴³⁵ / **Trkm.** Gyz — gyzyl alma, gyzy gözden salma.⁴³⁶

Trkm. Gül össe ýer görki, gyz össe — il.⁴³⁷ / **Uygr.** Gül össe yerniň körki, qız össe öyniň (körki).⁴³⁸

Özbk. Qız bälä – gül-lälä. “Kız çocuğu, gül laledir.”⁴³⁹ / **Kazk.** Qız halıqtıñ güli, öleñ sawıqtıñ güli. “Kız halkın güli, şarkı şenliğin güli.”⁴⁴⁰

a. 3. Kızın Evlenerek Bir Gün Evden Ayrılacağı: Bu anlayışa göre kız çocukları birer misafirdir. Günü gelince evlenerek evden ayrılacak olan kız çocukları başka bir evin emaneti olarak görülmektedir:

Tüü. Kız evin konuğudur, vakit gelir gider.⁴⁴¹ / **Azrb.** Qız evin qonağıdır, vaxt gälär, gedär.⁴⁴² / **Trkm.** Gyz bir güldür — ýetişer, göçer gider.⁴⁴³ / **Başk.** Kız bala – kunak kına.⁴⁴⁴ / **Kırm.** Kız bala musafirdir.⁴⁴⁵ / **Krçy.** Kız tişiruv kesini üyünde da konakdı.⁴⁴⁶

Tüü. Kız kundakta, çeyiz sandıkta.⁴⁴⁷ / **Azrb.** Qız qundaqda cehiz sandıqda.⁴⁴⁸ / **Kırm.** Kızım beşikte olsun, ciyezi sandıkta olsun.⁴⁴⁹ / **Tatr.** Kız – bişekte, cihaz – sandıkta.⁴⁵⁰ / **Krçy.** Kızınğı beşikge salğanlay canına berne sal.⁴⁵¹

Tüü. Kız çocuğu el çocuğu.⁴⁵² / **Azrb.** Qız özgä ämanätidir.⁴⁵³ / **Trkm.** Gyz — özge öýüň çyrasy.⁴⁵⁴ / **Kırm.** Kız bala el eviniň çırağı.⁴⁵⁵ / **Hks.** Çaağa athan uh polça, çatha parğan hıs polça. “Savaşta fırlatılan ok, ele giden ise kızdır.”⁴⁵⁶

433 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 121.

434 Aktaş, Hakas Atasözleri, 392.

435 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 572.

436 Türkmen Halk Nakyllary, 241.

437 Türkmen Halk Nakyllary, 236.

438 Doğan, Uygur Atasözleri, 323.

439 Yatağan, Özbek Atasözleri, 377.

440 Gürsu, Kazak Atasözleri, 408.

441 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 42.

442 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 571.

443 Türkmen Halk Nakyllary, 241.

444 Надршина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 140.

445 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 73.

446 Tavkul, Nartların Sözü, 155.

447 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 42.

448 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 571.

449 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 73.

450 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 39.

451 Tavkul, Nartların Sözü, 157.

452 Yenen Avcı, Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış, 210.

453 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 571.

454 Türkmen Halk Nakyllary, 241.

455 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 73.

456 Aktaş, Hakas Atasözleri, 395.

b. Erkek Çocuğa Bakış Açısı

b. 1. Erkek Çocuğun Halk Arasında Olması: Türk dünyası atasözlerinde erkeklerin halk arasında, işte olması uygun görülürken kızların evde bulunmaları uygun görülmiştir:

Ttū. Kız evde, oğlan işte.⁴⁵⁷ / **Trkm.** Ogul düzde ýagşy, gyz — öýde.⁴⁵⁸ / **Özbk.** Qız bälä üydä yahşi, Er bälä eldä yahşi. “Kız evlat evde iyidir; erkek evlat halk arasında.”⁴⁵⁹

b. 2. Erkek Çocuk Sahibi Olmanın Talih Olarak Görülmesi: Türk dünyası atasözlerinde “gün doğmak” deyiimiyle ifade edilen erkek çocuğa sahip olmak, bir talih olarak görülmüştür. TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde bu deyim “isteklerini gerçekleştirmek için iyi bir duruma erişmek veya eline olağanüstü bir fırsat geçmek.” şeklinde tanımlanmaktadır⁴⁶⁰.

Ttū. Oğul doğunca gün doğar.⁴⁶¹ / **Özbk.** Qız tuqqanga muz tugar, Oğil tuqqanga kün tugar. “Kız doğduğunda buz doğar; oğul doğduğunda gün doğar.”⁴⁶² / **Kazk.** Ul tuwğanğa kün turwar.⁴⁶³ / **Başk.** Ul tıvğanğa kön tıvğan.⁴⁶⁴ / **Tatr.** Ul tuğanğa kön tua.⁴⁶⁵ / **Nogy.** Ul tuvganga kün tuvadı.⁴⁶⁶ / **Kırm.** Ul tuvğanğa kün tuva.⁴⁶⁷

Ttū. Devlet oğul, mal tahl, mülk değırmen.⁴⁶⁸ / **Azrb.** Oğul dövlätidir mülk dāyirman⁴⁶⁹ / **Trkm.** Ogul – döwlet başy.⁴⁷⁰

Başk. İr bala – altın, altın tabaktan aş aşar.⁴⁷¹ / **Tatr.** İr balalı altın – tabaktan aş aşar.⁴⁷² / **Kırm.** Oğlu olğan altın tabaktan aş aşar.⁴⁷³

b. 3. Anne Babaya Yardımcı, Huzur ve Güvence Olarak Erkek Çocuk: Bu anlayışa göre erkek çocuk, anne babanın güvencesidir. Aileye yardımcı olacak erkek çocuk, anne babanın huzur sebebi olarak görülmektedir. Bu durum, erkek çocuğun bir güvence olarak görüldüğünün göstergesidir:

457 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 42.

458 Türkmen Halk Nakyllary, 354.

459 Yatağan, Özbek Atasözleri, 348.

460 “Gün Doğmak”, TDK Güncel Türkçe Sözlük, erişim 14. 06. 2021. <https://sozluk.gov.tr/>

461 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 40.

462 Yatağan, Özbek Atasözleri, 549.

463 Gürsu, Kazak Atasözleri, 430.

464 Надришина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 146.

465 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 121.

466 Çeneli, Nogay Atasözleri, 30.

467 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 94.

468 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 35.

469 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 569.

470 Türkmen Halk Nakyllary, 51.

471 Надришина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 146.

472 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 119.

473 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 79.

Ttū. Erkek çocuk ana babaya dayanak.⁴⁷⁴ / **Tatr.** İr bala – ata – anağa tayau.⁴⁷⁵ / **Kırm.** Oğul bala ana babaya tayanğıç.⁴⁷⁶

Ttū. Erkek çocuk doğur, rahat uyu.⁴⁷⁷ / **Trkm.** Erkek çaga tap, erkinläp ýat.⁴⁷⁸ / **Başk.** İr bala tap, irkinlep yat.⁴⁷⁹ / **Tatr.** İr bala tap, irkinlep yat.⁴⁸⁰ / **Kumk.** Er bala tap, eçivüm. “Erkek çocuk bul, halacığım.”⁴⁸¹

c. Her İkisini de Değerli Gören Yaklaşımlar

Erkek çocuğu kızdan üstün tutan görüşler olmasına rağmen, kız çocuğu erkek çocuktan ayırmayan, her ikisini de değerli gören ve birinin diğerinden üstün tutulmaması gerektiğini belirten görüşler de bulunmaktadır:

Ttū. Oğlanın yaktığı çırayı kız da yakar.⁴⁸² / **Trkm.** Ogul ýakan çyrany, gyz-da ýakar.⁴⁸³ / **Özbk.** Oğil yâqqan çirâqni qız hâm yâqar.⁴⁸⁴ / **Tatr.** Uluñ yakğan çiraknı kızın da yağar.⁴⁸⁵

Azrb. Oğul da bir ev tikir, qız da.⁴⁸⁶ / **Azrb.** Oğulu qızdan âstân tutma.⁴⁸⁷

Kşky. Oğul kemaldır; kız camal.⁴⁸⁸ / **Özbk.** Hâtinim qız tugdi deb öpkälämä, Serning erkäk-urgâçisi barâbar. “Hanımım kız doğurdu deyip öfkelenme, aslanın erkeği dişisi birdir.”⁴⁸⁹

Özbk. Oğil bilân qızınğ —Bämisâli ikki közing. “Oğlun ile kızın, iki gözün gibidir.”⁴⁹⁰

Kazk. Aspannıñ sâni ay, juldız; üydiñ sâni ul men qız. “Gögün süsü ay, yıldız; evin süs oğul ile kızdır.”⁴⁹¹

Başk. Ulı barzın urını bar, kızı barzın kezêrâ bar. “Oğlu olanın itibarı var, kızı olanın değeri var.”⁴⁹²

Tatr. İr bala – taypa tarmağı, kız bala – taypa çeçegë. “Erkek çocuk – soy ağacının dalı, kız evlat – soy ağacının çiçeği.”⁴⁹³

474 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 39.

475 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 119.

476 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 79.

477 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 44.

478 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 122.

479 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 133.

480 Öner, Tatar Atasözleri, 14.

481 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 114.

482 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 45.

483 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 239.

484 Yatağan, Özbek Atasözleri, 547.

485 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 122.

486 Yaqubqızı, Atalar Sözi, 332.

487 Yaqubqızı, Atalar Sözi, 333.

488 Aghdam Anavrian, Kaşkay Türklerinde Atasözleri, 27.

489 Yatağan, Özbek Atasözleri, 545.

490 Yatağan, Özbek Atasözleri, 547.

491 Gürsu, Kazak Atasözleri, 305.

492 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 146.

493 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 119.

*Tatr. Ni bulsa ul bulur, uğıl bulmasa kız bulur. "Ne olsa oğıl olur, oğıl olmazsa kız olur."*⁴⁹⁴
/ *Kırm. Oğılan olsun kız olsun, elı ayağı tüz olsun*⁴⁹⁵.

29 – Büyüme Süreci

Türk halklarının bu anlayışına göre yapısı gereği hareketli olan çocuklar, büyüme sürecinde kimi kazalar geçirebilir. Bu nedenle hissettikleri acı dolayısıyla ağlayabilirler:

*Ttü. Çocuk düşe kalka/yıkıla yıkıla büyür.*⁴⁹⁶ / *Azrb. Uşaq yıxıla-yıxıla böyür.*⁴⁹⁷ / *Trkm. Çaga ýykyla-ýykyla ulalat.*⁴⁹⁸ / *Kbrs. Çocuk düşe kalka büyür.*⁴⁹⁹ / *Kerk. Uşaq düşmese beyyük olmaz.*⁵⁰⁰ / *Balk. Çocuk düşe kalka büyür.*⁵⁰¹ / *Kırm. Bala yıkıla yıkıla öser.*⁵⁰²

*Ttü. Keçi meler su içer; oğılan ağlar gün geçer.*⁵⁰³ / *Azrb. Uşaq ağlaya-ağlaya böyüyär.*⁵⁰⁴ / *Trkm. Guzy mälär ýyl geçer; oğlan ağlar — gün*⁵⁰⁵ / *Özbk. Qozi ma 'rab ösär; Bâlâ — yığlab.*⁵⁰⁶ / *Uygr. Qapaq sañgilap çoñ bolidu, bovaq yığlap (çoñ bolidu). "Kabak sallanarak (asılı olarak) büyür, çocuk ağlaya ağlaya büyür."*⁵⁰⁷ / *Başk. Bala ılay-ılay üse.*⁵⁰⁸ / *Tatr. Bala yılap üse.*⁵⁰⁹ / *Krçy. Sabiy cılay cılay öser.*⁵¹⁰

30 – Her Çocuğun, Anne Babası İçin Güzel Olduğu

Türk halklarının ortak atasözlerinden olan bu görüşe göre dış görünüşü nasıl olursa olsun, her çocuk, anne babası için güzel ve değerlidir:

Ttü. Karga yavrusuna "Pamuğum" (kardan ak yavrum) diye severmiş. / Trkm. Garga da çagasına "ap akjıgım" diyermiş, kirpi de "yumşakjıhım". / Kbrs. Karganın sümüğü kendine dadlı gelir. / Özbk. Kongız hem öz balasini, appagım der, kirpi hem öz balasini yumşacığım der. / Uygr. Kaga "balam appak", kirpe "balam yumşak" deydu. / Krgz. Karga balasın appagım deyt, kirpi balasın cumsağım deyt. / Kazk. Karga balasın appagım der. / Nogy. Ayuv

494 Abdullah B. Taymaz, *Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1968), 61.

495 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 79.

496 Yenen Avcı, *Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış*, 207.

497 Yağubqızı, *Atalar Sözi*, 396.

498 Geldiyev ve Karayunusoğlu, *Türkmen Atasözleri*, 86.

499 Gökçeoğlu, *Kıbrıs Türk Atasözleri*, 68.

500 Hassan, *Irak Türkmen Atasözleri*, 123.

501 Hasan, *Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri*, 40.

502 Kırbaç, *Kırım-Tatar Atasözleri*, 44.

503 Hamşioğlu, *Çocuk Temalı Türk Atasözleri*, 29.

504 Güngör, *Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk*, 576.

505 *Türkmen Halk Nakylları*, 227.

506 Yatağan, *Özbek Atasözleri*, 551.

507 Doğan, *Uygur Atasözleri*, 463.

508 Надршина, Башкорт халык ıжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, *Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler*), 126.

509 Yılmaz, *Kazan-Tatar Atasözleri*, 107.

510 Tavkul, *Nartların Sözü*, 188.

süyer balasın appagım dep, kirpi süyer balasın-yumsagım dep.⁵¹¹ / **Azrb.** Qarğadan gözəl quş istədilər, balasını göstərdi.⁵¹² / **Başk.** Kargə la balasına “appağım” tiyêr, kêrpê le balasına “yomşağım” tiyêr.⁵¹³ / **Tatr.** Karga balasın, appagım, kirpi yomşağım dip söyler imiş.⁵¹⁴ / **Kırm.** Kargə öz balasını, “appağım” dep sever, kirpi öz balasını, “yımşağım” dep sever.⁵¹⁵ / **Krçy.** Kirpi balasına “cumuşağım” dey edi.⁵¹⁶ / **Kumk.** Kargə balasına “Ap-pağım.”, kirpi balasına “Yımışağm.” degen.⁵¹⁷ / **Haks.** Hargə daa palazın çahayagım tip irkelet turar. “Kargə da yavrusunu ‘çiçeğim’ diyerek okşar.”⁵¹⁸

31 – İyi Çocuk ve Kötü Çocuk

Türk dünyası atasözlerinde iyi ve kötü çocuk sahibi olmakla ilgili görüşlere de yer verilmiştir. Buna göre iyi çocuk bir güldür. İyi çocuk sahibi olmak anne baba için mutluluk nedeni ve talihken, kötü çocuk sahibi olmak bir eziyet ve beladır:

Ttü. Çocuk iyi ise babana rahmet, kötü ise pederine lanet.⁵¹⁹ / **Trkm.** Perzent yagşy bolsa — ata rehmet, yaman bolsa — nâlet.⁵²⁰ / **Özbk.** Yahşi bâlâdan rähmât, yâmân bâlâdan länât.⁵²¹

Ttü. Çocuğun iyisi gül, kötüsü bir pul.⁵²² / **Trkm.** Perzent yagşysy –gül, yamany- bir pul.⁵²³

Trkm. Başa düşmez ogul-gyz, başa bela getirer.⁵²⁴ “Söz anlamayan oğul kız, başa bela getirir.” / **Özbk.** Yahşi bolsä — bälä, Yâmân bolsä — bälä. “İyi olsa çocuk, kötü olsa beladır.”⁵²⁵ / **Uygr.** Yaman bala, ata – anisinin bésığa bala.⁵²⁶ “Kötü çocuk, anne babasının başına beladır.” / **Kazk.** Bala jaqsı bolsa bala, jaman bolsa päle.⁵²⁷

Kazk. Jaman bala ata-anasın qıynaydı, balanıñ jaqsısı ata-anasın sıylaydı. “Kötü çocuk ana babasına eziyet eder, çocuğun iyisi ana babasına hürmet eder.”⁵²⁸ / **Kazk.** Jaqsı bala süyik, jaman bala küyik. “İyi çocuk sevgi, kötü çocuk ızdıraptır.”⁵²⁹ / **Krçy.** Aman caş-atasına azab.⁵³⁰

511 Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, 326.

512 Yaqubqızı, Atalar Sözi, 273.

513 Надришина, Башҡорт халыҡ ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 138.

514 Öner, Tatar Atasözleri, 7.

515 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 70.

516 Tavkul, Nartların Sözü, 158.

517 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 157.

518 Aktaş, Hakas Atasözleri, 369.

519 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 34.

520 Türkmen Halk Nakyllary, 373.

521 Yurtbaşı, Özbekistan’dan Çocuk Atasözleri, 89.

522 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 34.

523 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 256.

524 Türkmen Halk Nakyllary, 163.

525 Yatağan, Özbek Atasözleri, 549.

526 Doğan, Uygur Atasözleri, 761.

527 Gürsu, Kazak Atasözleri, 316.

528 Gürsu, Kazak Atasözleri, 358.

529 Gürsu, Kazak Atasözleri, 363.

530 Tavkul, Nartların Sözü, 40.

Trkm. Ýagşy ogul etekdäki atasyny töre geçirer, ýaman ogul tördäki atasyny — göre geçirer. “İyi oğul, yerdeki babasını başköşeye çıkarır. Kötü oğul, başköşedeki babasını yere indirir.”⁵³¹ / **Özbk.** Yahşi bälä – törgä tärtar; yämän bälä – görgä.⁵³² / **Kazk.** Atadan jaqsı ul tuwsa esiktegi basın töрге aparar, atadan jaman ul tuwsa tördegi basın esikke aparar.⁵³³ / **Başk.** Yakşı bala yaman atanıñ işêktegê başın türge salır, yaman bala yakşı atanıñ türzegê başın işêkke salır.⁵³⁴

Türk halklarında erkek çocuğa, kız çocuktan daha çok değer verilirken, kötü bir erkek çocuk sahibi olmaktansa kız çocuk sahibi olmak daha güzel görülmüştür:

Ttü. Yedi fersiz oğuldan, bir ferli kız iyidir.⁵³⁵ / **Azrb.** Yeddi fərsiz oğuldan bir fərli qız yaxşıdı.⁵³⁶ / **Uygr.** Yaxşı qız – yette oğul.⁵³⁷

Türk halklarına göre çocuklarını iyi bir birey olarak yetiştiren kişiler, topluma yarar sağlamış olur. Bu da çocuk yetiştirmenin aynı zamanda toplumsal bir görev olduğunu gösterir:

Trkm. Ýagşy ogul il abraýy, ýagşy gyz — öý. “İyi çocuk halkın itibarı, iyi kız evin itibarıdır.”⁵³⁸ / **Özbk.** Yahşi oğil — el âbrosi, Yahşi qız — üy âbrosi.⁵³⁹ / **Kazk.** Qızın jaqsı bolsa erdiñ bağı, ulıñ jaqsı bolsa eldiñ bağı.⁵⁴⁰ / **Başk.** Yamğır yavsa – êr ırısı, yakşı bala tıvsa – il ırısı.⁵⁴¹ / **Tatr.** Yahşı tusa – ilge kot, yañğır yausa cirge kot. “İyi doğarsa – memlekete fayda, yağmur yağarsa yere fayda(dır).”⁵⁴²

Çocuk sahibi olmaya önem veren Türk halklarına göre, kötü çocuk sahibi olmaktansa çocuk sahibi olmamak daha iyidir:

Trkm. Nâletkerde ogul dogdy — dogmady.⁵⁴³ / **Başk.** Yaman balanıñ barınan yuğı.⁵⁴⁴ / **Krçy.** Aman sabiyden ese, bolmay kalğan igidi. “Kötü çocuktan ise, olmaması iyidir.”⁵⁴⁵

Çocuğu bir değer olarak gören ve çocuk sahibi olmaya önem veren Türk halkları, bir çocuğun güzelliğinin, onun edebiyatla doğru orantılı olduğu düşüncesindedir:

531 Türkmen Halk Nakyllary, 484.

532 Yurtbaşı, Özbekistan’dan Çocuk Atasözleri, 89.

533 Gürsu, Kazak Atasözleri, 309.

534 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 150.

535 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 44.

536 Güngör, Azerbaycan Atasözlerinde Çocuk, 565.

537 Doğan, Uygur Atasözleri, 766.

538 Türkmen Halk Nakyllary, 484.

539 Yatağan, Özbek Atasözleri, 546.

540 Gürsu, Kazak Atasözleri, 410.

541 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 151.

542 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 116.

543 Türkmen Halk Nakyllary, 349.

544 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 151.

545 Tavkul, Nartların Sözü, 44.

Ttū. Kız huyu ile oğul edebi ile.⁵⁴⁶ / **Trkm.** Gyz – gylygy bilen, ogul – edebi bilen.⁵⁴⁷ / **Kazk.** Qız qılığimen süykimdi, ul ädebimen süykimdi. “Kız kişiliğiyle sevimli, oğul edebiyle sevimlidir.”⁵⁴⁸ / **Başk.** Kız kılığı mēnen söykömlö, ul ezebē mēnen söykömlö.⁵⁴⁹ / **Tatr.** Kız kılığı bēlen söykēmlē, ul edebē bēlen söykēmlē.⁵⁵⁰

32 – Çocuk Eğitimi

Sözlü ve yazılı edebî ürünler ait oldukları toplumun kültürüne ait birçok unsuru içinde barındırırlar. Bu bakımdan Türk dünyası atasözlerindeki çocuk algısı ile Dede Korkut Kitabı’ndaki anlatımlar mukayese edildiğinde benzer birçok durum ile karşılaşmaktayız. Bunlardan biri de çocuk eğitimi konusudur. Bilindiği gibi çocuk ilk eğitimini ailesinden alır. Anne, kızı için; baba ise oğlu için birer rol modeldir, öğreticidir. “Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al.” atasözüyle belirtilen bu durum, Dede Korkut anlatımlarında da karşımıza çıkar. Uruz’un Esir Düştüğü boyda Kazan, oğlu Uruz’la birlikte ava çıkar. Av sırasında baba oğulun üzerine düşman gelir ve Uruz tutsak edilir. Uruz’un, babası Kazan’a söylediği sözler, ebeveynlerin çocuk eğitimindeki, çocuğun yetişmesindeki önemini göstermektedir⁵⁵¹:

“A bey baba,

Deve kadar büyümüşün yavrusu kadar aklın yok

Tepe kadar büyümüşün darı kadar beynin yok.

Hünéri oğul atadan mı öğrenir, yoksa atalar oğuldan mı öğrenir. Ne zaman sen beni alıp kâfir hudut boyuna çıkardın, kılıç çalıp baş kestİN, ben senden ne gördüm ne öğreneyim dedi.

Yine Dede Korkut Kitabı’nın mukaddimesinde Dede Korkut’un ağzından söylenen şu sözler, anne babanın çocuk eğitimindeki yerinin önemli kanıtlarındandır: “Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince şıfıra çekmez.”⁵⁵²

Çocuk eğitimi konusunda Türk Dünyası Atasözlerine bakacak olursak çocuğun küçük yaşlardan eğitimine başlanması telkin edilmektedir. Bu durum birçok benzetme ve somutlaştırmalarla dile getirilmiştir. Yine çocuklukta eğitim almayan kişilerin ilerleyen yaşlarda eğitilmesi neredeyse olanaksızdır:

546 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 42.

547 Türkmen Halk Nakyllary, 242.

548 Gürsu, Kazak Atasözleri, 408.

549 Надришина, Башкорт халык ыжады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 141.

550 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 119.

551 Soner Sağlam, “Dede Korkut Hikâyelerinde Dost ve Düşman”. III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi Dede Korkut ve Türk Dünyası (19-23 Ekim 2015) Bildiri Kitabı - 3 - içinde, (İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 2016), 1189.

552 Ergin, Dede Korkut Kitabı –1-, 75.

Azrb. Uşaq əzizdir; tərbiyə ondan əziz⁵⁵³ / *Trkm.* Çaga eziz, edebi (gylygy) ondanam eziz.⁵⁵⁴ / *Kşky.* Uşak ézizdir; terbiyet ondan éziz-ter.⁵⁵⁵

Ttū. Ağaç yaşken eğilir. / *Trkm.* Ağajı yaşlıkdan eg. / *Gagz.* Aaç yaşken eğilii. / *Kerk.* Ağaç yaş iken eğili. / *Kbrs.* Ağaç yaşikan eğilir. / *Uygr.* Yagaçni yaşlıgıda mata. / *Başk.* Ağastı yas sağında bök. / *Kırm.* Terek talında iyilir.⁵⁵⁶ / *Çuvş.* Havana samrak çuh avasse böğeler. / *Balk.* Aaç yaş içen egrılır.⁵⁵⁷ / *Tatr.* Agaçni yeşlikte bök.⁵⁵⁸ / *Haks.* Ças ağastı huraalahha eg, olğannı tuzında üğret. “Yaş ağacı kuruyana dek ey, çocuğa ise zamanında öğret.”⁵⁵⁹

Trkm. Oglany (çagany) yaşdan, aýaly başdan. “Çocuğu erken yaştan, kadını baştan.”⁵⁶⁰ / *Özbk.* Bâlâ–yâşidân, Hâtin – bâşidân.⁵⁶¹ / *Uygr.* Balini yaştin, xotunni baştin öget.⁵⁶² / *Başk.* Balanı bişêkte, katındı yeşlêkte öyret.⁵⁶³ / *Nogy.* Baladı yastan, kelindi bastan⁵⁶⁴ / *Kumk.* Avletiñni yaşda üyret, kıatıñni başda üyret.⁵⁶⁵

Nogy. Balañı tiysañ, yastan tıy. “Çocuğu bir şeyden menedeceksen, baştan (küçükken) menet.”⁵⁶⁶

Kazk. Jasında âdep üyrenbegen kisiden, öşken soñ qayran joq. “Küçüklüğünde edep öğrenmeyen kişiden, büyüdükten sonra fayda gelmez.”⁵⁶⁷ / *Krçy.* Sabiylikde üretmeseng, ullu bolsa tüzelmez.⁵⁶⁸ / *Haks.* Tözek toğır çatsa üğret polbazañ, tözek sungar çabadıssa, üğret polbassın (pala).⁵⁶⁹

33 – Torun

Türk halkları için çocuk sahibi olmak önemlidir. Ancak torun sahibi olmak daha güzel bir durumdur:

Azrb. Qız badamdı, balası – badam içi.⁵⁷⁰ / *Kşky.* Oğul badamdır; oğluñ oğlu badamıñ méğzi.⁵⁷¹

Özbk. Kelin — yâmân, nevärä — şirin. “Gelin kötü olsa da torun tatlıdır.”⁵⁷²

553 Yağubqızı, Atalar Sözi, 396.

554 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 85.

555 Aghdam Anavrian, Kaşkay Türklerinde Atasözleri, 26.

556 Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, 60-61.

557 Hasan, Makedonya ve Kosova Türk Atasözleri, 26.

558 Öner, Tatar Atasözleri, 28.

559 Aktaş, Hakas Atasözleri, 416.

560 Geldiyev ve Karayunusoğlu, Türkmen Atasözleri, 236.

561 Yurtbaşı, Özbekistan’dan Çocuk Atasözleri, 89.

562 Ay ve Emiroğlu, Uygur Atasözlerinde Çocuk, 42.

563 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 127.

564 Çeneli, Nogay Atasözleri, 17.

565 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 64.

566 Çeneli, Nogay Atasözleri, 17.

567 Gürsu, Kazak Atasözleri, 367.

568 Tavkul, Nartların Sözü, 188.

569 Aktaş, Hakas Atasözleri, 341.

570 Yağubqızı, Atalar Sözi, 286.

571 Aghdam Anavrian, Kaşkay Türklerinde Atasözleri, 27.

572 Yatağan, Özbek Atasözleri, 540.

Uygr. Balamniñ balisi, közümnñ qarisi.⁵⁷³ - Balañ öskiçe, nevreñ ölgiçe. “Çocuğun büyüyene kadar torunun ölene kadar.”⁵⁷⁴ / **Kazk.** Öz balañdı öskenşe, nemereñdi ölgenşe bağasıñ.⁵⁷⁵

Kumk. Balanı balası baldan tatlı.⁵⁷⁶ “Çocuğunun çocuğu baldan tatlıdır.”

Kazk. Bala baldan tätti, nemere jannan tätti. “Çocuk baldan tatlıdır, torun candan tatlıdır.”⁵⁷⁷

34 – Birden Çok Çocuk Sahibi Olmak

Türk halklarına göre birden çok çocuk sahibi olmak gerekmektedir. Birden çok çocuk sahibi olan kişiler işlerinde daha rahat edecek, daha güzel bir yaşam sürecektir:

Tiü. Tek çocuk başa belâ.⁵⁷⁸ / **Trkm.** Ýalñyz bala — başa bela.⁵⁷⁹ / **Özbk.** Yâlgiz bâlâ — bâşga bâlâ. Yâlgiz bâlâ — yâvdan yâmân. “Yalnız çocuk başa beladır, düşmandan kötüdür.”⁵⁸⁰ / **Başk.** Yanğız bala yavzan yaman.⁵⁸¹ / **Tatr.** Yalğız bala – mējn bela. “Yalnız çocuk – bin bela.”⁵⁸²

Kazk. Jalğız Balası bardıñ şığar-şıqpas janı bar, eki balası bardıñ ökpe, bawır, jalı bar, üş balası bardıñ Buqarada pulı bar. “Tek çocuğu olanın çıktı çıkacak canı var; iki çocuğu olanın akciğeri, karaciğeri, sürüsü var; üç çocuğu olanın Buhara’da parası var.”⁵⁸³

Kazk. Altı bala tappay ana atanbaydı, bes bala tappay belgili äyel bolaydı. “Altı çocuk doğurmayan kadın ‘ana’ olarak anılmaz, beş çocuk doğurmadan tanınmış kadın olmaz.”⁵⁸⁴

Başk. Balañ bulsa – küp bulsın, küp bulmasa – yuk bulsın.⁵⁸⁵ “Çocuğun olursa çok olsun, çok olmazsa yok olsun.”

Uygr. Töt oğlu barga atniñ nême kériki, töt öčkisi barga bañniñ nême kériki. “Dört oğlu olana at ne gerek, dört keçisi olana bağın gereği ne.”⁵⁸⁶

Birden çok çocuk sahibi olmanın olumlanmasına karşılık, çocuğu çok olan kişilerin derdinin de çok olacağını ifade eden atasözleri de bulunmaktadır:

Tiü. Çocuğu çok olanın derdi çok.⁵⁸⁷ / **Kırm.** Balası çoķniñ kaarı çoķ.⁵⁸⁸

573 Doğan, Uygr Atasözleri, 151.

574 Ay ve Emiroğlu, Uygr Atasözlerinde Çocuk, 45.

575 Gürsu, Kazak Atasözleri, 396.

576 Öztürk ve Uyanık, Kumuk Atasözleri ve Deyimleri, 75.

577 Gürsu, Kazak Atasözleri, 316.

578 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 37.

579 Türkmen Halk Nakylları, 497.

580 Yatağan, Özbek Atasözleri, 539.

581 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр. (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 152.

582 Yılmaz, Kazan-Tatar Atasözleri, 116.

583 Gürsu, Kazak Atasözleri, 356.

584 Gürsu, Kazak Atasözleri, 298.

585 Надршина, Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр, (Nadrshina, Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler), 127.

586 Doğan, Uygr Atasözleri, 724.

587 Hamşioğlu, Çocuk Temalı Türk Atasözleri, 34.

588 Kırbaç, Kırım-Tatar Atasözleri, 45.

Sonuç

Atasözleri toplumların önemli kültür göstergelerindendir. Türk halklarının atasözlerinde görülen ortaklık ve benzerlikler, Türk topluluklarının ortak kökten geldiğinin bir kanıtı niteliğindedir. Bulgular Türk dünyası halklarının çocuk hakkındaki ortak algısını ortaya koymaktadır. Kimi atasözleri söyleyiş bakımından ortakken, kimi atasözlerinde bu ortaklık algıda kalmış, farklı ifade şekilleriyle bu algı dile getirilmiştir. Ayrıca bulguların ortaya çıkardığı diğer bir sonuç, ortak Türk çocuk algısıdır. Tüm ortaklık ve benzerlikler sonucunda Türk halklarında ortak bir çocuk algısından söz edilebilir. Zira ortak atasözleri dışında, Türk halkları arasından ortak bir çocuk algısı söz konusudur. Buna göre Türk halklarına göre çocuğun aile içinde önemli bir yeri vardır. Yönetme yetkisi olarak görülen çocuğa dert, bela, masraf gözüyle de bakılmasına ve zorlu bir büyüme süreci geçirmesine rağmen çocuk sahibi olmak önemli bir durumdur. Evin neşe, güzellik, güvenlik ve huzur kaynağı olan çocuk, ailesi için bir itibar kaynağıdır. Bu yönüyle Dede Korkut Hikâyeleri'nde görülen çocuğun itibar kaynağı olması durumu Türk halklarının ortak algısı olarak atasözlerine yansımıştır. Her ne kadar Dede Korkut Hikâyeleri'nde erkek çocuğa daha çok değer verildiği görülsün de Türk halklarının gözünde kız çocuk da erkek çocuk kadar değerlidir. Erkek çocuk soyun devamı olarak ve ailesine işlerinde bir yardımcı olarak görülsün de Türk halklarıncı önemli olan, cinsiyetine bakılmaksızın, çocuk sahibi olmaktır. Çünkü çocuksuzluk, aile için bir mutsuzluk, bahtsızlık ve toplum içinde itibarsızlık getirir.

Dede Korkut Hikâyeleri ile Türk dünyası atasözlerinde çocuğa bakış açısı noktasında bazı benzerlikler görülmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde çocuk sahibi olmak toplumda bir itibar kaynağı olarak görülmüştür. Türk dünyası atasözlerinde bu durum zıttıyla ele alınmaktadır. Çocuk sahibi kişiler itibar sahibiyken çocuksuz kişilerin toplumda bir değeri, yeri yoktur.

Türk toplumunda evliliğin meyvesi çocuktur. Evli çiftlerin çocuğunun olmaması Türk toplumunda olumsuz olarak algılanmıştır. Türk dünyası atasözlerinde birkaç örnekte, çocuk sahibi olmamak kadına yüklenen bir değersizlik ve itibarsızlık olarak görülmüştür. Ancak atasözlerinin genelinde evli olan çiftlerin çocuğunun olmaması hem kadın hem erkek için toplumda olumsuz bir bakış açısını beraberinde getirmiştir.

Çocuk sahibi olmaya önem veren Türk halkları, sahip olunan ve değerli görülen çocuğun, erken yaşta ve iyi bir şekilde eğitilmesi gerektiğinde hemfikirdir. Çocuklarını iyi bir şekilde yetiştiren aileler için, bu durum bir mutluluk kaynağıdır. Ancak çocuklarını iyi bir şekilde yetiştiremeyen aileler için, sahip olunan çocuk bir eziyet kaynağı olmaktadır. Türk dünyası atasözlerinde çocukla ilgili yer alan mutluluk, neşe, huzur, bela, dert kaynağı olarak görülmesi gibi birbirine zıt görüşler, bu noktada açıklığa kavuşmaktadır. Şüphesiz ki çocuğa bu bakış açısı, çocuğun iyi ya da kötü olmasına bağlı olarak ortaya çıkan bir durumdur. Gerekli olgunluğa erişene kadar işlerini tam anlamıyla düzgün bir şekilde yerine getiremeyen çocuğun yaptığı işlere güvenilemez. Bu nedenle, bu süreçte anne babalar çocuklarını gözetim altında tutmalıdır.

Türk halklarıncı her çocuk, kendisini dünyaya getiren anne babasına ve dayı, hala gibi üçüncü derece akrabalarına benzeyecektir. Genetik kodlarla anne babanın kişilik özellikleri

çocuğa geçmektedir. Yine bunun yanında, Türk halklarınca yüceltilen bir değer olan yiğitlik de babadan oğula geçen bir maharettir.

Tarım, hayvancılık gibi faaliyetlerle uğraşmış, uzun süre dış saldırılara maruz kalmış Türk halkları, birden çok çocuk sahibi olmayı uygun görmüştür. Şüphesiz ki bu durumda çocukların birbirine arkadaş olması düşüncesinin yanında göçebe, avcı-toplayıcı yaşam şartları da etkili olmuştur.

Türk halklarının atasözlerinde genel ortaklık ve benzerliklerin yanında Oğuz, Kıpçak ve Karluk boyları arasındaki özel ortaklık ve benzerlikler de dikkat çekicidir. Bu da Türk kültür dairesindeki bulunan ve birbirine yakın coğrafyada yaşayan halklar arasındaki söyleyiş ve dilsel benzerlikle doğru orantılıdır.

Not: Bu çalışmada kullanılan kısaltmalar, Özkul Çobanoğlu'nun *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü* adlı eserinden alınmıştır.

Altı. Altay

Azrb. Azerbaycan

Balk. Makedonya-Kosova Türkçesi

Başk. Başkurt Türkçesi

Blgr. Bulgaristan Türkçesi

Çuvş. Çuvaş Türkçesi

DLTÜ. Dîvânü Lugâtî't-Türk

Gagz. Gagauz Türkçesi

Haks. Hakas Türkçesi

Hrsn. İran-Horasan Türkçesi

Kazk. Kazak Türkçesi

Kbrs. Kıbrıs Türkçesi

Kerk. Musul-Kerkük Türkçesi

Kırm. Kırım-Tatar Türkçesi

Krçy. Karaçay-Malkar Türkçesi,

Krgz. Kırgız Türkçesi

Kşky. Kaşkay Türkçesi

Nogy. Nogay Türkçesi

Özbn. Özbek Türkçesi

Tatr. Tatar Türkçesi

Trkm. Türkmen Türkçesi

Ttü. Türkiye Türkçesi

Uygr. Uygur Türkçesi

Yakt. Yakut (Saha) Lehçesi ⁵⁸⁹

Tele. Teleüt Türkçesi

589 Çobanoğlu, Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü, 41-44.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Aghdam Anavrian, Akbar. “*Kaşkay Türklerinde Atasözleri*”. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, 2009.
- Ahundov, Ehliman. *Azerbaycan Halk Yazını Örnekleri*. Çeviren Semih Tezcan. Ankara: TDK Yayınları, 2018.
- Aktaş, Erhan. *Hakas Atasözleri*. Ankara: Kömen Yayınları, 2020.
- Ay, Özgür ve Özge Emiroğlu. “Uygur Atasözlerinde Çocuk”. *Uluslararası Disiplinler Arası Dil Araştırmaları (DADA) Dergisi*, 1 (2020): 33-52.
- Cengiz, Mikail. “Teleüt Atasözlerinden Seçmeler -I-”. *Türkbilgi*, 32 (2016): 131-140.
- Ceylan, Emine. *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri*. Ankara: Simurg Kitapçılık, 1996.
- Çeneli, İlhan. Nogay Atasözleri. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 1 (1985): 11-54.
- Çobanoğlu, Özkul. *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: AYKA Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2004.
- Dilek, İbrahim. “Altay Türklerinin Ata Sözləri”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 1 (1996): 107-120.
- Diyanet İşleri Bakanlığı Kur'an-ı Kerim, “Nisa/59”. Erişim 15. 11. 2021. <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-1/nisa-suresi-4/ayet-59/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>
- Doğan, Levent. *Uygur Atasözleri*. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2020.
- Erciasun, Ahmet Bican. *Dîvânı Lugâti 'l-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2020.
- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı – I -*. Ankara: TDK Yayınları, 2014.
- Geldiyev, Gurbandurdı ve Yaşar Karayunusoğlu. *Karşılaştırmalı Türkmen Atasözleri (Türkmençe-Türkçe)*. Ankara: TDK Yayınları, 2017.
- Gökçeoğlu, Mustafa. *Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimleri*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları, 1997.
- Güngör, Okan Celal. “Azerbaycan Türkçesi Atasözlerinde Çocuk”, *1. Karaman Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi (7-9 Kasım) Bildiri Kitabı* içinde, Konya: AYBİL Yayınları, 2018.
- Gürsu, Uğur. *Kazak Atasözleri*. Ankara: TDK Yayınları, 2017.
- Hamşioğlu, Şule. “Çocuk Temalı Türk Atasözleri ve Deyimleri (Derleme ve Tahlil)”, Yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2020
- Hasan, Hamdi. *Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: TDK Yayınları, 1997.
- Hassan, Rasheed Ali. “Irak Türkmen Atasözleri Üzerine Bir İnceleme”. Yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, 2006.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Millî Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2015.
- Karadağ, Özay, “Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Çocuk ve Çocukluk”, *Millî Folklor*, 25/98, (2013): 109-124.

- Kılınç, Dane. “Özel Ad İçeren Çuvaş Atasözleri (Giriş-Dil Bilgisi İncelemesi- Çeviri Yazı-Aktarma-Dizin)”. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, 2016.
- Kırbaç, Selçuk. *Kırım-Tatar Atasözleri*. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012.
- Надршина Фәнүзә. *Башкорт халык ижады. Мәкәлдәр һәм әйтемдәр*, Өфө. Башкортостан китап нәшриәте, 1980. (Nadrshina, Fanuza Aitbaevna. *Başkurt Halk İcadı. Atasözleri ve Deyimler*).
- Okutan, Nühket ve Timur Davletov. *Bilgeler Sözü: Hakas Türklerinin Atasözleri ve Deyimleri*. Ankara: TÜRKSÖY Yayınları, 2018.
- Onan, Bilginer. “Türk Atasözlerinde Dil Farkındalığı ve İşlevsel Dil Kullanımı”. *Milli Folklor*, 23 (91), (2011): 91-100.
- Ölmez, Mehmet. “Tuva Atasözlerinden Seçmeler”. *Sibirische Studien*, (2009): 51-128.
- Öner, Mustafa. *Tatar Atasözleri*. İstanbul: İdil Ural Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, 2004.
- Öztürk, Rıdvan ve Osman Uyanık. *Kumuk Atasözleri ve Deyimleri*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2006.
- Sağlam, Soner. “Dede Korkut Hikâyelerinde Dost ve Düşman”. *III. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kongresi “Dede Korkut ve Türk Dünyası” (19-23 Ekim 2015) – 3 – Bildiri Kitabı içinde*, 1189. Ed. Metin Ekici-Muvaffak Duranlı vd. İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, 2016.
- Şavk, Ülkü Çelik. *Kırgız Atasözleri*. Ankara: TDK Yayınları, 2018.
- Tavkul, Ufuk. *Nartların Sözü (Karaçay-Malkar Kültüründe Atasözleri ve Deyimler)*. Ankara: Bengü Yayınları, 2016.
- T. C. Kültür Bakanlığı. “Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi – Gagavuz Atasözleri”. Erişim 23. 06. 2021. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/11648,atasozlerivedeyimleripdf.pdf?0>
- Taymaz, Abdullah Battal. *Kazan Türkçesinde Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: TDK Yayınları, 1968.
- TDK Güncel Türkçe Sözlük. “Atasözü”. Erişim 12. 06. 2021. <https://sozluk.gov.tr/>
- TDK Güncel Türkçe Sözlük. “Gün doğmak”. Erişim 14. 06. 2021. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkmen Halk Nakyllary* Aşgabat: Türkmenistanyň Milli Medeniýet «Miras» Merkezi Türkmenbaşy Adyndaky Türkmenistan Milli GolÝazmalar İnstituty, 2005.
- Vasfi, İhsan. *S. Irak Türkleri'nde Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: Fuzûli Yayınları, 1985.
- Yaqubqızı, Mətanət. *Atalar Sözləri*. Bakı: Nurlan Nəşriyyatı, 2013.
- Yatağan, Murat. “Özbek Halk Mâqalləri(Özbek Halk Atasözleri)”. Yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2010.
- Yenen Avcı, Yıldız. “Türk Atasözlerinde Çocuğa Bakış”. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/11 (2004): 203-226.
- Yılmaz, Gülşah. “Kazan-Tatar Türkçesindeki Aile ve Akrabalık Konulu Atasözleri (Metin-Çeviri-Sözlük)”. Yüksek lisans tezi. Niğde Üniversitesi, 2013.
- Yurtbaşı, Metin. “Özbekistan’dan ve Anadolu’dan Çocuk Atasözleri”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 2 (2014): 85-145.